

БОРБЕ У ЛЈЕТО 1944. ГОДИНЕ

Од одласка 16. муслиманске бригаде са Мајевице и из Бирча према горњем Подрињу, у источној Босни десило се више важних војно-политичких догађаја. У оквиру припрема за операције у Србији, од постојећих снага у источној Босни формиране су почетком марта двије нове дивизије НОВЈ: 36. војвођанска и 38. источнобосанска (17. мајевичка и 18. хрватска бригада, Мајевички, Тузлански и 11(Јасавско-хрватски НОП одред).

Због повећаног значаја источне Босне (за НОВ и ПОЈ као важног ослонаца за прасадор у Србију, а за непријатеља - за спречавање тог продора) од средине марта су почеле тешке и дуготрајне борбе на готово цијелом подручју те области. Нијемци су нојачали своје снаге са 13. СС-дивизијом¹⁾ и активирали све квислиншке формације. Пошло им је за руком да образују по селима и у варошицама на Мајевици, у Посавини и долини Снрече тзв. зелени кадар, који се одлучније него ранија милиција борио против јединица НОВ и ПОЈ. У току марта и априла 1944. су надмоћније непријатељеве снаге, послје готово мјесец и поданабо²⁾ Јби, потисле главнину јединица НОВ и ПОЈ са подручја Семберије, Посавине и Мајевице. При томе је 13. СС-дивизија, заједно са свим квислиншким формацијама, починила тешке злочине над народом у тим крајевима. У другој половини априла и у мају су дивизије 3. корпуса водиле тешке борбе са ојачаним непријатељевим снагама које су спрјечиле 16. војвођанску и 17. источнобосанску дивизију да пређу преко Дрине у Србију (Као што је у трећем дијелу описано - 17. дивизија се из источне Босне пребацила преко Сугјеске и села Изгори за Црну Гору). Почетком јуна су снаге 3. корпуса извеле противудар на простору Мајевице. Поелије чешких и упорних борби, у којима је непријатељ изгубио значајне губитке, морале су се, средином јуна, повући јужно од ријеке Снрече.³⁾

Ситуација у источној Босни јула 1944. године

У тактици непријатеља на тлу источне Босне дошло је до значајних промјена које су јединице НОВ и ПОЈ ставиле пред нове и сложене проблеме. Те измјене запазио је Штаб 3. корпуса и о томе је, средином јула, писао Врховном штабу следеће:

»Офанзивна дјелатност непријатеља, која је готово без престанка трајала

1) Та дивизија је носила и назив: «ханцар». Имала је око 19.000 војника, подофицира и скупштина. Командни састав чинили су Нијемци, а борачки - Муслимани и Хрвати из Босне и Херцеговине. Било је и нешто Муслимана из Санџака, као и један број Албанаца са Косова. Имала је два брдска пука (27. и 28). артиљеријски пук, пет самосталних батаљона и неколико чета.

2) Ослободилачки рат, 2, стр. 195-207.

од 14. марта до половине маја о.г., битно се разликовала од досадашњих, како по начину извођења и трајању тако и по наступу према народу и његовој имовини. Досадашње офанзиве имале су мање-више одређен рок, док је ову офанзиву непријатељ изводио постепеним и опрезним заузимањем територије, дубоким распоредом, дужим задржавањем на заузетој земљишту, не исполњавајући, нарочито у почетку, своју снагу, плански развијајући обавјештајно-извиђачку службу. Такво наступање непријатеља имало је за последицу истискивање наших јачих снага са подручја сјеверно од линије Добој - Тузла - Зворник и са подручја Фоча - Калиновик. У свом наступу непријатељ је проводио масован крвави терор, нарочито над Србима, какав не памти овај крај, палио села, насилно одводио у логоре не само одрасле већ и дјецу, вршио масовну мобилизацију, оживљавао и јачао бандитске, четничке, зеленокадровске банде, вршио беспримјерну пљачку».³⁾

Непријатељ је овладао цијелим подручјем Мајевице, Семберије, Посавине и Требаве, које је од јесени 1942. године било најопасније жариште народноослободилачке борбе у источној Босни (и са кога је била већина бораца 16. муслиманске бригаде). Под његовим пригиском морали су се 18. хрватска бригада и Посавско-требавски одред повући у средњу Босну; главнина Мајевичког НОП одреда такође је потиснута са свог подручја: један његов батаљон се повукао у Бирач, један мреко Саве, у Босутске шуме, а један, који је остао у свом крају, морао се разбити на мање групе.⁴⁾ Све је то утицало да ослаби ударна снага 38. дивизије (јер је остала само са једном бригадом). Због одвојености 16. муслиманске бригаде такође је била ослабљена и 27. дивизија, иако је у њен састав укључена нојформирана 20. романијска бригада.⁵⁾ Тиме је била знатно умањена ударна снага 3. корпуса, који је управо то вријеме добијао све већу улогу и значајније задатке.⁶⁾

»Због незапамћеног терора који је вршила нарочито 13. СС-дивизија, народ се заплашио и настало је колебање» - писао је Штаб 3. корпуса у поменутом извјештају Врховном штабу. »Многи истакнути људи из Семберије, па чак и компромитирани политички радници одбијали су да пођу с нашим јединицама, вјерујући да им непријатељ неће ништа. Такво држање их је скупо коштало. Муслимани, импресионирани снагом непријатеља, бојећи се освете због злочина које је извршила СС-дивизија, као и због јаког притиска на њих, у многим су се крајевима отворено ставили на страну непријатеља, било ступањем у СС, било у зелени кадар. Четничке банде су отворено помагале СС-овце у клању и паљењу по српским селима. То је нарочито дошло до изражаја на Мајевици, на Романији и у Бирчу».⁷⁾

"Непријатељ је, нарочито на сектору сјеверно од Тузле, развио живу пропагандну дјелатност за мобилизацију у СС, истичући да су паргизани

3) Зборник НОР-а, ГУ/27, док. бр. 53.

4) Исто.

5) 20. романијска бригада је формирана 20. маја 1944. године од Романијског НОП одреда. Тада је имала три батаљона, укупно око 350 бораца.

6) Зборник НОР-а. 1У/27, док. бр. 53.

7) Исто.

уиштени. Истопремено, интезивно је радио на успоставл>ан>у своје
1кшсти. Четници су их у томе свестрано помагали.»⁸⁾

Помеиутим противудар<М снага 3. корпуса, у јуну, зауставл>еп је процес
колебања међу народом. Видјело се да је основна маса српског и мусли-
манског становништва на Мајевици на страни НОП-а (јер је одмах пре-
с-1-ало одлажеп>е у непријате.т>еве редове). Поновним ослобођеп>ем Вла-
сенице, Сребренице и Братунца, које је ичвршила 27. дивизија, учвршће-
иа је сЈКЛбодна територија на ширем подручју Бирча. које је у л>ето 1944.
године, било главна оперативна основица дјејетва енага НОВЈ у источној
Босни.»⁹⁾

Непријатељева офанзива имала је још једну врло тешку, готово несавла-
диву посл>едицу - глад, која је по;уеднако погађала и народ и јединице
НОВ и ПОЈ. Ратом већ саевим исцрпене крајеве непријатељ је попалио.
У многим селима. пошто није било становништва, земљиште није било
обрађено. Истиекивањем са Мајевице и других крајева сјеверно од лини-
је Знориик - Добој, јединице НОВЈ су се концентриеале у Бирчу, који је
био онуетошен и опл>ачкан. Напорима штабова корпусеа и дивизија, као
и органа народне власти критична ситуација је донекле ублажена »орга-
низованом раеподјелом» сачуваних залиха.¹⁰⁾ У то вријеме, савезници су
поред војне опреме дотурали и нешто хране, па је тиме олакшана исхра-
па болница, јединица и најугроженијег становништва (избеглица, погор-
јелаца и др.).¹¹⁾ Евакуација 435 тешких рап>еника са аеродрома код Ос-
мака у долини Спрече, коју су извршили савезнички авиони, такође је
олакшала ие само економску ситуацију у Бирчу него је повећала и опе-
ративиу слободу јединицама НОВЈ. јер више нису биле тако везане за
одбрану болница.¹²⁾

Међутим, борбом организација НОП-а у источној Босии, као и рачвојем
ситуације у Југск-лавији и у свијету, поелдице непријател>еве офанзиве
почеле су да се превазилазе почетком лета. У зеленокадровским и чет-
иичким јединицама, и поред присуства јаких њемачких снага, били су
видљиви знаци колебања и превирања. Неки од команданата тих квис-
линшких формација су гражили везе са нашим руководством (војним
и политичким) и престајали да воде активну борбу иротив НОВ и ПОЈ;
више муслиманских села која је кон гролисао непријатељ. почело је да по-
маже наше јединице и да успоеганл>а народноослободилачке одборе.
Због тога су Нијемци бомбардовали два 1-акна села (Међаш и Прн>авор).
Међутим, око Сребренице и Братунца јединице милиције, под јаким ути-
цајем усташа, водиле су не само одлучну борбу против снага 3. корпуса
него су учествовале и у злочинима које су уеташе вршиле у тим краје-
вима.¹³⁾

Даби се снаге деконцентрисале и олакшала ситуација у погледу исхране
у Бирчу, почетком јула 1944. су 16. и 36. војвођанска дивизија оријенти-

8) Исто.

9) Исто.

10) Исто.

11) Исто.

12) Исто.

13) Исто.

сане ка долини Криваје и Смрече, западно од Тузле, а 27. и 38. дивизија су задржаве на простору Романије и Бирча.¹⁴⁾»

У такној ситуацији стигла је у Власницу 16. муслиманска бригада.

Покрет ОЧ Чајничка до Власенице. Морално- политичко стање Бригаде

Кренувши из рејона Мебољке, 16. муслиманска бригада стигла је у Фочу 8/9. јула и са 1. и 2. батал^о-ном одмах образовала мостобран на лијевој обали Дрине, јер је непријатељ имао јаке снаге у рејону Устиколине. Ујутро, 9. јула, кренула је са посебним мјерама обезбјеђења, преко села Превиле, огранка Јахорине и жел^езничке пруге Сарајево - Вишеград

ка Романији. Мада је непријатељ одмах запазио њен покрет,¹⁵⁾ она се прва два дана марша (9. и 10. јула) несметано кретала.

Прво је, 11. јула, једна група четника напала дијелове 4. батал^лна код Коцел^а (к. 1675), али их је он брзо протјерао.¹⁶⁾ Поелије тога поново је улиједио напад на тај батал^он који је био у заштитници бригадне колоне. Препуштајући их на блиско одстоја^не, он је натјерао четнике у панично бјекство. Том борбом, која је вођена предвече, откривена је на^мјера Бригаде да се пребацн преко жел^езничке пруге.

Да би се обезбидио прелазак, упућен је 4. батал^он да изврши демонстративни напад на непријате^ла у жел^езничкој станици Сјетлина. Док је колона прелазила пругу, бригадни минери су извршили њено рушење на шест мјеста. Истовремено је одбијена једна усташка колона која је наступала од Стамболчића. У зору 12. јула Бригада је стигла у село Боговиће, одакле је, посл^ије краћег одмора, наставила покрет и у току дана прешла цесту Сарајево - Соколац и размјестила се на простор села Бијела Вода и Крајеви. При преласку друма на Романији једна засједа је уништила два камиона и убила неутврђ^иси број њемачких војника.¹⁷⁾ Наредних дана (од 13. до 15. јула) настав^лен је гтокрет, преко села Крушеваца и Подкозловаче за Власеницу. Уз пут је бригадна колона била узнемиравана од стране мањих испријате^лских група (углавном четника), али их је без тешкоћа сузбијача. Већ 14. јула ухваћена је веза са дијеловима 20. романис^ке бригаде, а 16. јула је 16. муслиманска бригада стигла у Власеницу, гдје је свечано продефиловала испред штабова 3. корпуса и 27. дивизије. У част њеног доласка навече је дата приредба.¹⁸⁾

Тако се 16. муслиманска бригада поново нашла у Власеници. Када је средином марта 1944. из н^е кренула ка горњем Подрињу, имала је око 900

14) Исто.

15) У дневном извјештају Министарства оружаних снага НДХ за 12. јул 1944. стои: »Јаче партизанске снаге успјеле су пријећи р. Дрину из источног смјера 5 км ј. Устиколина, те сада надиру у подручје Јабуке*. У извјеи^гају два дана каеније непријате^л је у 16. муслиманској бригади видео партизанску дивизију (Зборник НОР-а, IУ/27. док. бр. 161 и 163.

16) Е. Салцбергер Станко, бил^ешке.

17) АВИИ, к. 1112, бр. рег. 21/2 и 25/2. Зборник НОР-а, IУ/27, док. бр. 164. (Уовом извјештају од 16. VII 1944. године непријате^л говори о томе да су се код Сјетлине пребациле двије партизанске бригаде). Историјат, стр. 23, и Е. Салцбергер. бил^ешке, и Зборник НОР-а, II/28, док. бр. 1.

18) Е. Салцбергер Станко, бил^ешке; и Зборник НОР-а IУ/28, док. бр. 1.

бораца и руконодилаца. Сада, кад се вратила, њено бројно стање Је било >ко 450. За четири мјесеца (од средине марта до средине јула 19441, а>ен борачки еастав ЈС преполошвен. Међутим, за разлику од оне Бригаде из марта, када су се нлсчи редови перманен гно осипали и када је, у покрету од Власенице до реЈона Гораж;1а, изостало око 150 бораца, о чему је било ријечи раније, сада су њене јединице биле чнрсти војни колективи, које је повезивала и политичка свијест, и организонаност, и чврста војна дисциплина. У покрету од Чајница, преко Фоче, Јахорине и Романије до Власенице, који јетрајаоседам дана, укуинооко220 километара¹⁹⁾ (види "кицу бр. 15), нико није заостао нити Је и један борац напустио Бригаду, асамоје један рањен. Онасе крегала као чврста војничка јединица. добро вођена и сигурна у себс. У том покрету њени батал>они и чете нису учинили ни један пропуст, иа зато Бршада нигдје није била нити је могла бити изненађена.⁷⁰⁾

Иако бројно преполовл>ена. 16. муслиманска бригата је средином јула 1944. године била по борбеној способности и ефикасности дааеко изнад оне Бригаде из марта и априла. У борбама су млати борци и командни кадар у четама стекли искуство које је, иетрајном војно-етручном обуком²¹⁾ и поли гичким радом, добило једну још већу димензију и вриједност. па су се јединице вјештије бориле и у борбама имале мањ>е губитке. То се јасно показапо током јуна и јула.²²⁾ Сем гога, сада Је имала и више аутоматског оружја и муниције.

Из тог периода сачуван је извјештај о стању партијеке и скојевске организације и о морално-политичком стању 16. муслиманске бригаде.²³⁾ Партијска организација је тада имала 98 чланова КПЈ и 16 кандидата за чланове КПЈ, организованих у 18 Нелија. По социјатаом саеаува 40% чланства КПЈ су били радници.аостали селаци и у ман>ем проценту интелектуачци. Скојевска организација је бројала 88 чланова. Дакле, готово сваки други припадник Бригадебио је члан КПЈ или СКОЈ-а. У извјештају о стању партијске организације се каже да је она »у полету и све бољем учвршНењу« и да се то »нарочито могло примијетити у посљеднл вријеме« у коме су партијске организациј^ по батал>онима показале иримјетне резултате у рачу. рјешавајући многе проблеме у Бригади. Битну улогу у подизању борбеног и офанзивног духа у Бригади имача је партијска организација. У последњим борбама које је Бригада водила стоји у цитираном извјештају: »Партија и СКОЈ били су носиоци борбеногелана. Скојевска организација је умногоме помогла Партији у рјешавању проблема у јединицама«. ²⁴⁾

19) Дужину марша је израчунао Е. Салцбергер Станко. Нашли смо је на једном листу, међу документима које нам је етавио на располагање.

20) Зборник НОР-а, ГУ/28, док. бр. 1. и сјеКање аутора. (У овом изводу из операцијског дневника 27. дивизије се о покрету 16. муслиманске бригаде каже »да се Бригада понијела врло добро и успјешно извршавала све задатке који су били поставл>ени пред н>у«). Сјећанл аутора.

21) У протеклом периоду је при штабу Бригаде одржан курс за десетаре и воднике који је дао добре резултате.

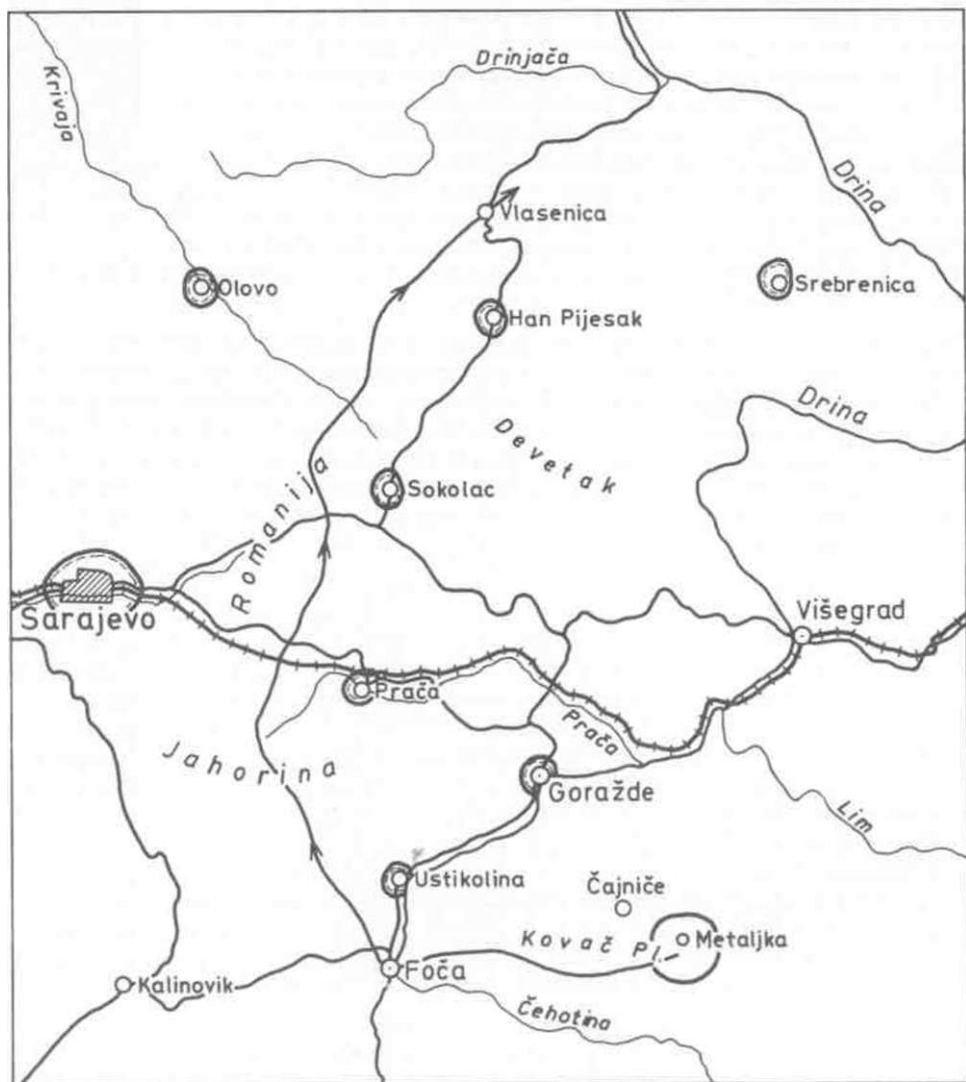
22) Сјећан>е аутора.

23) Зборник НОР-а, IX/6, извјештај партијског руководиоца 16 муслиманске бригаде ЦК КПЈ од 31. VII 1944, док. бр. 129.

Ц) Исто.

POKRET 16. MUSLIMANSKE BRIGADE
U SASTAVU 27. DIVIZIJE
(JUL 1944. GOD.)

1:750.000

Skica br. 15

Далл¹, у извјештају се иаводи да је борбсно расположен>е бораца и руко-
водилаца у Бригади на великој висини и да је повјерен>е бољша у своје
старјешине добро. »Брпгада је на свим пољима рада у полету и органи-
зационом учвршћењу... И поред тешких економских услова у којима се
бригада моментално налази, у јединицама се осјећа живост и весе-
лост«.²⁵⁾

25) Исто.

Други баталон 16. муслиманске бригаде у маршу улицама Тузле, септембар 1944. године.

»Политички рад у овом периоду« каже он у извјештају - »одвијао се по плану и са доста система, тако да су борци сада на много већем политичком нивоу него раније«. Однос бораца према народу је коректан. »Партијска организација се непрестано бори за што правилнији однос према народу и његовој имовини.«²⁶⁾

Културни рад у Бригади био је развијен. Њега су водили културно-просвјетни одбори по четима и батаљонима. Нарочити резултати су постигнути у објектовању бораца. Одржан је низ културних предавања по јединицама. Пјевачки хорови постојали су у свим четима и батаљонима.²⁷⁾

Ти резултати постигнути су у периоду када је Бригада имала тешке кадровске губитке. За протеклих шест мјесеци 1944. године погинула су четири команданта батаљона, два политичка комесара и два помоћника политичких комесара батаљона. један члан политодјела Бригаде, руководилац СКОЈ-а Бригаде и више четних и осталих руководилаца. Зато се сматрало да је проблем кадрова један од најважнијих проблема Бригаде, јер погинули другови су били једни од најбољих руководилаца у Бригади, тако да се њихов губитак у јединицама осјетио.²⁸⁾ Узета је оријентација да се проблем кадрова рјешава у оквирима Бригаде, што се у наредном периоду показало исправним. Оправдано се сматрало да су се у протек-

26) Исто.

27) Исто.

28) Исто.

лим борбама многи другови и другарице, почевши од бораца, прекалили .1 оспособили да приме веће и одговорније војне и политичке дужног-ти.

бачковац Да би контролисао лијеву обалу Дрине. непријатељ **ЈЕ** довео у рејон Братунца и Сребренице два усташка и један домобрански батаљон. Због присуства тих јединица активирала се муслиманска милиција. Зато је Штаб 3. корпуса, 13. јула, наредио штабовима 27. и 38. дивизије да предузму напад на непријатеља у том крају, да се 18. муслиманска бригада, подоласкуу састав Дивизије, упути »према долини Сггтече, гдје ће накнадно добити задатке«. ²⁹⁾

У Власеници и околним селима 16. муслиманска бригада је само преноћила. Ту се попунила муницијом, оружјем и другом опремом па су у батаљонима одмах (17. јула) формиран пратећи водови, наоружани противтенковским пушкама и ручним бацачима који су прозвати - цонбул. ³⁰⁾

Због тежње да се појачају снаге које су требале да нападају непријатеља у Сребреници и Братунцу, ријешено је да се у томе ангажује и 16. муслиманска бригада. Добила је задатак да као једна од нападних колона директно учествује у нападу на усташе у Сребреници. ³¹⁾

Међутим, непријатељ је у исто вријеме почео офанзивну операцију у источној Босни. У оквиру општих напора да спријечи продор снага НОВЈ у Србији он је и даље врло будно пратио сваки покрет према Дрини, бојећи се да снаге 3. и 12. корпуса НОВЈ не предузму продор преко те ријеке. Да би ту могућност спријечио, Штаб немачког 5. СС-корпуса је наредио да се у току друге половине јула прво заузме аеродром код села Осмака, а онда да се разбију и потисну снаге НОВЈ из источне Босне - на запад. ³²⁾

Управо када су се јединице 27. и 38. дивизије припремале да из полазних рејона крену у напад на непријатеља у Сребреници и Братунцу, Штаб фупе 27. и 38. дивизије ³³⁾ одлучио је, 18. јула у 14,00 часова, да обустави напад. Он је добио извјештај да су непријатељеве снаге из Зворника продрле преко Дрињаче ка Новој Касаби а из Соколца и Рогатице - ка селу Цимрије. Оцијењено је да непријатељ тиме жели да спријечи покрет наших јединица према Дрини и да онемогући напад на поменуте гарнизоне. Није било података да би се закључило да тиме почиње његова офанзивна операција у источној Босни. Да не би дошло до изненађења, ријешено је да се привремено одгоди планирани напад. У том циљу је 17. мајевичкој бригади и Мачванском НОП одреду наређено да одмах затворе правац од Дрињаче ка Власеници, 16. муслиманској бригади - да са два батаљона остане у полазном рејону за напад (села Слатина и Пољан-

29) Зборник НОР-а, IY/27, док. бр. 4«.

30) Е. Салцбергер Станко, биљешке. Историјат стр. 24, АВИИ, к. 1112. бр. рег. 24/2.

31) Зборник НОР-а. IY/27, заповијест оперативног Штаба 27. и 38. дивизије од 17. VII 1944. док. бр. 72.

32) Види шире о томе Ослободилачки рат, 2, стр. 264-5.

33) За командовање у нападу за ослобођење Сребренице и Братунца привремено је организован заједнички оперативни штаб у који су ушли команданти и политички комесари дивизија. (Види Зборник НОР-а, IY/27. док. бр. 136.

ци и Буљин. триг. 819) ради осматрања непријатеља у Сребреници и Брагунцу и спречавша покушаја његовог продора према селу Милићима, а да један батал>он буде у резерви штаба групе, 19. бирчанској бригади - да остане у полазном рејону за напад.³⁴⁾

Непријатељ је, гакође, продро из долине Спрече у Шековиће и вршио снажан притисак на дивизије 12. корпуса. Да би га зауставио. Штаб 3. корпуса је 18. јула наредио да се упути једна бригада са задатком да преко села Цикога нападне његове дијелове који су се спуштали у село Супчани код Шековића.³⁵⁾ Истог дана је оперативни штаб извјестио да је за тај чадатак ангажовао 17. мајевичку бригаду и Мачвански НОП одред.³⁶⁾ Али, тој и 19. бирчанској бригади наређење за обуставу напада на непријателл у Сребреници и Братунцу стигло је у вријеме када су оне готово заузеле Брагунац и прешле у одлучан напад на усташе у Сребреници. Зато се нису могле брзо извући из борбе и 18. јула упутити према Шековићима.³⁷⁾ Ни сутрадан то није урађено, иако је изјутра обавијеш ген Штаб 3. корпуса да се на тај задатак упућује 16. муслиманска и 19. бирчанска бригада.³⁸⁾ Та посл>едња и 17. мајевичка бригада биле су још у борби,³⁹⁾ па је 16. муслиманска бригада цио дан задржана у рејону села Милића, ради сваке евентуалности.⁴⁰⁾ Штаб 3. корпуса је, вјерујући да је единице крећу ка Шековићима, наредио да се напад на непријатеља изнад села Супчана изврши 19. јула у 20 часова. Тражио је и од Штаба 12. корпуса (који му је био потчи>ен у оперативном смислу)⁴¹⁾ да и дио снага једне бригаде 36. дивизије садјејсгвује у том нападу.⁴²⁾

И поред свега тога - до напада није дошло ни 19. јула, нити су у њему могли да учествују дијелови 12. корпуса.⁴³⁾ Тек сутрадан у 4 часа кренула је 16. муслиманска бригада усиљ>еним маршем из рејона Милића преко села Тикварића и Црквине ка непријатељу. Пет сати касније пошла је у истом правцу и 17. мајевичка бригада.

У Бирач су гада продрли дијелови 28. пука 13. СС-дивизије са око 2000 - 3000 четника (Мајевичког корпуса) и зеленокадроваца из долине Спрече.⁴³⁾ На десној обали ријеке Дршваче есесовци су запосјели и дјелимичио припремили за одбрану доминантне висове изнад Супчана: Николића брдо (к. 967). седло Столице и Бачковац (г. 972). Из расположивих извора се не види нумерација и јачина непријатеља. У извјештају Штаба 12. корпуса од 20. јула помисли се да је са тих положаја у току дана сишло око

34) ЗГХЈРНИК НОР-а, ГУ/27, док. бр. 78.

35) На карти стоји Супчани.

36) Зборник НОР-а, ГУ/27, док. бр. 85.

37) Зборник НОР-а, 1У/27, док. бр. 130.

38) Исто, док. бр. 85.

39) У оперативном извјештају Штаба 38. дивизије се каже да 19. бригада још 19. јула није знала за наређење за повлачење (види Зборник НОР-а, 1У/27, док. бр. 130).

40) Исто.

41) Исто, док. бр. 85.

42) Исто, док. бр. 86.

43) Зборник НОР-а, 1У/27, док. бр. 86 и 87.

44) Исто.

1.000 војника са 200 коња⁴⁴⁾ У другим изворима се наводи да је на њима било 500 - 600 есесоваца.⁴⁵⁾

Чело колоне 16. муслиманеке бригаде приближило се, око 14 часова 20. јула, непримијеђено, кроз шуму, пред непријатеља на Николића брду и Бачковцу. Послије кратког извиђања, Штаб Бригаде је ријешио да 2. баталлон крене у напад преко Николића брда на Столице, 4. баталлон - испод Николића брда, иреко к. 826 ка - Бачковцу, а 1. батаљон (без чете која је остала у заштити приштапских дијелова у Црквини) да нападне непријатеља на В. Стијени и даље ка Бачковцу.⁴⁶⁾ Јединицама је дат задатак да му се што више приближе и да га, користећи се шумом, изненадно и одлучно нападну (Види скицу бр. 16). При томе је речено да се пази да се лупом опреме не открије прилажење јединица непријатељевим положајима.⁴⁷⁾

Седамнаеста мајевичка бригада је била још далеко, па се са њеним учешћем у нападу није рачунало.

Баталлони су кренули датим правцима, развивши се у четне колоне. Покривено земљиште једобро искоришћено. Послије 15 до 20 минута подилажења, 4. и 1. батаљон су неочекивано избили пред непријатеља на једном већем пропланку, око 1,5 км источно од врха Бачковца. Пред њима се указала велика постројена група есесоваца, од 400 до 500 војника, можда и више. Зашто је била постројена, - да ли је у строју елушала неку наредбу или се спремала за покрет, није познато. Сигурно је једно да непријатељ у току дана није очекивао наш напад (јер није поставио обезбјеђење). Готово истовремено су чете оба батаљона отвориле ватру из свег наоружаја. Удаљеност није била велика (како гдје, од 50 до 300 метара). Под првим рафалима и плотунима, непријатеља је ухватила паника и маса је бјежала на разне стране готово не опаливши ни метак.⁴⁸⁾ Чете су наставиле палбу и, када су се сгремале да јурну међу есесовце, а неке и кренуле, у том тренутку их је дочекала каргечна ватра из топова који су били на вагреним положајима на ивици пропланка.

Та артиљеријска ватра помогла је непријатељу да дође себи и да с дијелом снага, које су држале гробница Столица - Бачковац, прихвати своју разбијену јединицу. Снажном артиљеријском и минобацачком запречном ватром и вагром из аутоматског оружја непријатељ је задржао батаљоне на јуришном одстојању и они нису могли кренути за разбијеним есесовцима. Неке чете које су пошле на јуриш имале су знатне губитке па су се зауставиле.⁴⁹⁾ Нашавши се набрисаном простору, 1. батаљон се повукао нешто назад, док је 4. баталлон остао на ивици шуме и на дијелу заузетог непријатељевог положаја. Послије краћег предаха, 1. батаљон се прегру-

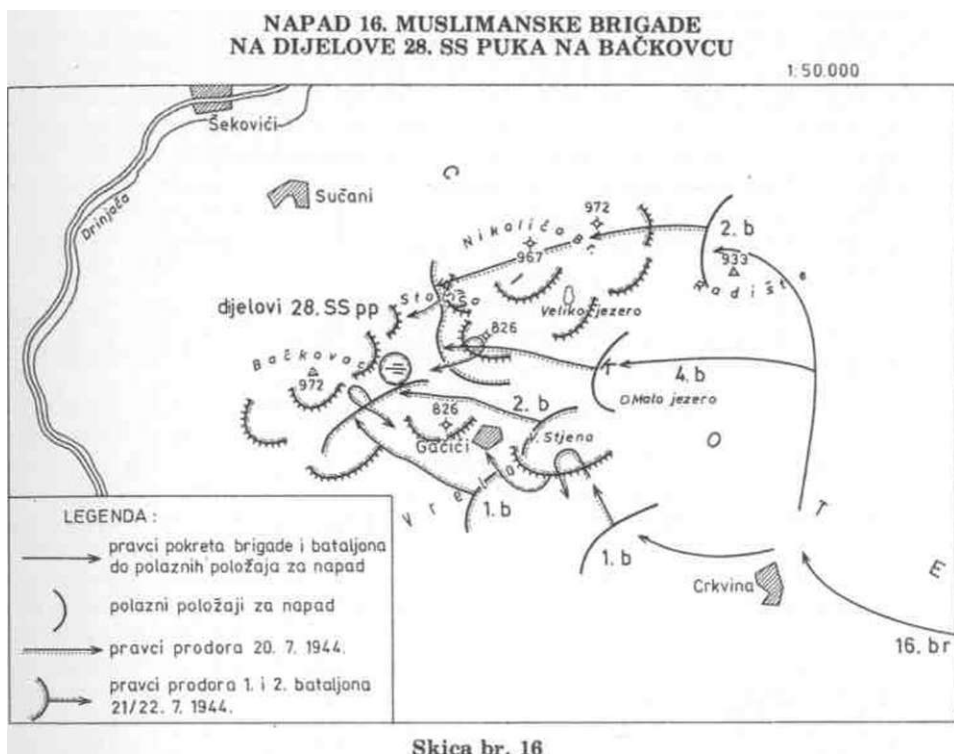
45) Историјат, стр. 24. У цит. биљешкама Е. Салцбергера Станка још је забиљежено да је на Бачковцу било и зеленокадровиш.

46) Е. Салцбергер Станко, биљешке. (У биљешкама се каже да 2. батаљон прво напада Столице па Никачића брдо. Према сјећању аутора 2. батаљон је био на десном крилу Бригаде, а лијево од њега се налазио 4. батаљон).

47) Сјећање аутора.

48) Зборник НОР-а, IУ/28, док. бр. 17.

49) Сјећање аутора.

пнеао и са 4. батаљоном кренуо у поновни јуриш на непријатеља. Међутим, есесовци су већ били запосјели заклоне, па су гај напад одбили.⁵⁰⁾

За то вријеме је 2. баталли преко Николића брда, на коме је наишао на празне положаје, упао у непријатељев положај на Столици и продужио оштру блиску борбу да овлада цњелим положајем.⁵¹⁾

Убрзо су есесовци извршили снажан противнапад с **циљем** да одбаце 16. муслиманску бригаду с падина Бачковца и Столице. У блиској борби 2. и 4. батаљон су одбили тај напад и задржали свј положај. Непријатељ је, међутим, извршио још један противнапад, подржан јаком артиљеријском ватром. До пред мрак, он је овладао изгубљеним положајима (заклонима).⁵²⁾ Послије осмочасовне борбе. Бригада се повукла 1-2 км уназад, у околне шуме, да јединице предахну, добију храну и припреме се

50) Историјат, стр. 24.

51) Исто. Зборник НОР-а, ГУ/28, док. бр. 17. (Према цит. биљешкама Е. Салибергера Станка на Николића брду није било непријатеља. Тога се и ми сјећамо. Можда је она непријатељева постројење! група скинута с тог положаја и, када је нападнута, више га није могла запосјести).

52) У наређењу Штаба 12. корпуса штабовима 16. и 36. дивизије од 21. VII 1944. се између осталог каже: »Нашим бојевима до сада нису могли садјествовати остале јединице 3. корп. "Уса, услјед активности непријатеља од Братунца, Сребренице, тако да је тек у току поелијеподнева, 20. о.м., само Муслиманска бригада ступила у контакт са непријатељем на сектору Столице - Бачковац. Муслиманска бригада је у два маха заузимала непријатељске положаје, али је на крају била приморана да их напусти. (Зборник НОР-а, 1У/27, док. бр. 88).

за маредни напад.⁵³⁾ Тогдана 16. муслиманска имала је л мргвих и 28 ранених (међу њима су били »амјеник команданта Бригаде и два командира чета). Погинула је Јованка Дамјановић, референт санитета 4. батаљона. Када је ранен један борац чете, четна болничарка је пршпла да га превије и извуче. Међутим и она је била погођена. Тада је кренула к њима и Јованка и, тек што је стигла, њу је покосио њемачки рафал.⁵⁴⁾ Рагвена је гакође и Шида Сарач, омилени борац 1. баталона, која се истакла у више борби. Када су дошли да је тешко ранену изнесу, она је радосно понављала: »Добили су оно што су заслужили, добро су платили ти есееовски ниткови«.⁵⁵⁾

У борбама на Бачковцу и Столицама непријатељ је 20. јула претрио тешке губитке. Према процјени Штаба 27. дивизије имао је најмане 80 до 100 војника и официра избачених из строја.⁵⁶⁾

Ток дневних борби је показао да непријатељ има јаке снаге на положајима Столице - Бачковац. Вјероватно се ту начазео најмање један батаљон ојачан артиљеријском батеријом. Сем тога, нека је током дана подржавапа и артиљерија с лијеве обаде Дрињаче. Пошто батаљони нису успјели да збаце непријатеља са јаких положаја онда кач су остварили изненађење, и пошто се у току борбе видјело да су есесовци добро организовали одбрану, Штаб Бригаде је ријешо да се поновни напад изведе тек кад стигне 17. мајевичка бригада. Међутим, она је закаснила, па је заједнички напад извршен у зору, у 4 часа. У њему је 16. муслиманска бригада нападала са 1. и 2. батаљоном на одсјекл' Мачо језеро - село Гачићи, а 17. мајевичка бригада - удесно, са Николића брда ка Столицама и Бачковцу. Послије краће борбе, не могавши продријети у непријатељеве положаје, обје бригаде су се повукле.⁵⁷⁾

Штаб 3. корпуса је желио да непријатељеву групацију која је продрла у рејон Шековића нападне са што јачим снагама. Поново је тражио да се у томе ангажује дио снага 12. корпуса.⁵⁸⁾ Међутим, напад су извеле само 16. муслиманска и 17. мајевичка бригада и батаљон 19. бирчанске бригаде. Као и обично, у батаљонима 16. бригаде је извршена политичка припрема. Одржане су четне и батаљонске конференције, а да би се олакшало борцима у кретању, лична опрема (руксаци, торбе, шињели и сл.) остављена је у позадини, у батаљонским коморама.⁵⁹⁾

Напад је почео 21. јула у 23 часа. Из 16. бригаде у њему су учествовали 1. и 2. батаљон, док је 4. батаљон остао у резерви, у селу Црквина. Подилазећи непријатељу, 1. батаљон се у колони провукао између великих ватри које су наложили есесовци да би могли осматрати предтерен. Пошло му је за руком да непримијеђен избије пред плато Бачковца и да упадне у непријатељеве положаје, Тада су есесовци отворили унакрсну

53) Зборник НОР-а, ГУ/28, док. бр. 17; Е. Салцбергер Огаико, билежје.

54) Сјећање Вукице Дедић Сремице и Рабије Мујкић.

55) Рабија Мујкић, борац 2. баталлиа, »Ново поколене«, Бригадни лист 16. муслиманске бригаде, 21. IX1944.

58) Зборник НОР-а, IУ/28, док. бр. 17. Историјат, стр. 24; Е. Салцбергер Станко, билежје.

57) Е. Салцбергер Станко, билежје.

58) Зборник НОР-а, IУ/27, док. бр. 88

59) Сјећање Ибрахи.ма Лојића, тада политичког комесара чете у 1. баталлну.

ватру, од које је погинуо командир 1. чете Алија Горана. Бомбашке групе те и других чета 1. батаљона су ликвидирале неколико утврђених гачака. За то вријеме је на сличан начин у непријатељев положај упао и 2. батаљон. Његове бомбашке групе су уништиле два митраљеска гнијезда. Оба батаљона, сваки својим правцем, пробили су се до под сам врх Бачковца. У борби је учествовало око 60 ручних бомби и чете су освајале ров по ров. Непријатељ се грчевито бранио. Освјет, вавајући земљиште ракетама, жестоком ватром је тукао нарочито оне чете које су се најдубље уклиниле у његов положај. Све до зоре трајала је непрекидна борба. Пошто је изостао напад дијелова 16. дивизије, а притисак остатих јединица није био нарочито јак, батаљони 16. муслиманске бригаде морали су да напусте заузете положаје и да се повуку у полазне рејоне. Током ове ноћи Бригада је имала 3 мртва и 10 рањених.⁶⁰⁾ Погинуо је Мухарем Бегановић Шваба, курир Штаба Бригаде. Сам је тражио да ту вече иде у борбу. Рафач га је изрешетао по стомаку. Пришла му је Рабија Мујкић да га превије, али је убрзо издахнуо.⁶¹⁾ Непријатељеви губици су процијењени на 25 мртвих и рањених. У рововима је пађено мртвих есесоваца, доста војне опреме и муниције, као и ствари које су опљачкали есесовци у околним селима.⁶²⁾

Такође, ни 17. мајевичка бригада није успјела да заузме Столице. И она се пред зору повукла.⁶³⁾

Наредних дана, сведокаључно 24. јула, 16. муслиманска и 17. мајевичка бригада остале су на положајима према непријатељу на Бачковцу и Столици. Због општег односа снага нису предузеле нови напад на непријатеља, већ су га мањим јединицама узнемиравале и с њим тако одржавале непосредни додир. Такође, и дијелови 28. СС-пука су се ограничили на држаче положаја. Повременом артиљеријском ватром тукли су наше положаје. Од те ватре погинуо је 1, а рањена су 4 борца. По добијеном наређењу, Бригада је напустила положаје око Бачковца и кренула ка Влаеници.⁶⁴⁾

Напад на непријатеља на Бачковцу и Столици је прва борба 16. муслиманске бригаде по повратку у источну Босну. Штаб Дивизије оцијенио је да се она у њој врло добро држала, да је непријатељу нанијела тешке губитке - око 200 избачених из строја.⁶⁵⁾

Првог дана напада остварено је потпуно изненађење. Крећући се прикривено, са добрим борбеним обезбјеђењем. Бригада је усред дана пришла непријатељу на полазни положај и с њега и на јуришно одстојање. То је и омогућило да се есесовцима нанесу тешки губици.

Међутим, однос снага био је најмање 2:1 у корист непријатеља. На Николића брду. Столици и на Бачковцу он је имао бар један батаљон ојачан ар-

60) 'Зборник НОР-а, IV/28, док. бр. 17 и 18; Е. Салцбергер Станко, биљешке, Историјат, стр. 24, ејекан* Ибрахима Лојића

81) Сјећанье Рабије Мујкић и Раифа Ибрахимовића.

62) Историјат, стр. 24.

83) Зборник НОР-а, IУ/27, док. бр. 130.

64) Зборник НОР-а, IУ/27, док. бр. 111, 130 и Зборник НОР-а, IУ/28, док. бр. 17. и Е. Салцбергер Станко, билешке.

65) Исто.

гиљеријском батеријом - око 600 војника. На ње снаге нападо је осам чета Бригаде -у којима није било више од 250 до 300 бораца. Та бројна надмоћност непријатеља је била један од разлога што батал>они нису упали међу разбијене есесовце и тако потпуно искористили остварено изненађење. ЈМ, које је било резултат доброг рада Штаба Бригаде, штабова батал>она и команди чета.

Међ>тим, треба истаћи и то да се непријатељ брзо снашао и да је картечном ватром зауставио јуриш чета и батаљона Бригаде и омогућио својој разбијеној маси да се дохвати положаја на Бачковцу, на којима су се налазили његови дијелови.

Вјероватно, да је у нападу 20. јула могла да учествује, како је било предвиђено, још нека наша јединица - непријатељ би био доведен у далеко тежу ситуацију. Каснији напади (изјутра 21. јула и увече 21/22. јула), иако је у њима био изједначен бројчани однос снага, нису могли дати резултате, јер се непријатељ био утврдио, добљх> организовао ватрени систем и обезбједио јаку артиљеријску подршку.

Управо, највећи број губитака у 16. муслиманској бригади (9 мртвих и 42 рањена) био је од тешког наоружања.⁶⁶⁾ С обзиром на то да је Бригада 20. и 21. јула водила блиску борбу са непријатељем, н ти губици показују да су борци знали да се вјешто заклањају од његове пјешачке вагре, да добљх> искористе своју ватру и да под њеном заштитом прилазе на блиско одстојање рововима и бункерима и да их обасипају бомбама.⁶⁷⁾ Те борилачке вриједности Бригаде, које ће убудуће дапазити све више до изражаја. биле су резултат стеченог борбеног искуства и интензивне војне обуке у протеклих 3-4 мјесеца. о којој је било ријечи.

У борбама око Бачковца дошло је до масовног истицања борбености, снажљивости и личне храбрости великог броја бораца и готово свих јединица и успјешног командовања старјешина, који су добро водили своје јединице у борби.⁶⁸⁾ Зато је Штаб Бригаде 26. јула похвалио 20 бораца и старјешина (међу њима и неколико другарица.⁶⁹⁾

Успјешне борбе 16. муслиманске бригаде на Бачковцу против дијелова 13. СС-дивизије, која једног тренутка починила тешке злочине над српским становништвом устаничких крајева источне Босне, врло су позитивно одјекнуле међу народом Бирча у коме су, управо тада, горјела српска села, а становништво масакрирано од стране есесоваца и квислинга. Од тада је 16. муслиманску бригаду са још више симпатија и топлине дочекивао народ у свим крајевима источне Босне, јер је евојим примјером показивала вриједности заједничке борбе Срба, Хрвата и Муслимана против окупатора и домаћих издајника.⁷⁰⁾

66) Исто.

67) Бригада је имала само један минобацач 32 мм и он је био недоопаљив да подржи јединице.

68) У свом извјештају Штабу 3. корпуса, Штаб 27. дивизије дао је, после констатације да се Бригада врло добро држала у борби и (контрадикторну, мишљен>е наше, примј. аутора) оцјену да је командни кадар, због неискства, подбацио. (види Зборник НОР-а, ГУ/27, док. бр. 111).

69) АВИИ, к. 1112, бр. рег. 31/1-6.

70) Историјат, стр. 25.

На Јавор-планини и у Бирчу Током борби на подручју Бирча видјело се да је не! И-ријатељ јак и да ее еа расположивим снагама 3. и 12.

корпуса не може потиснути са достигнутих линија. Пошто су јединице биле изморене вишедневним борбама и маршевима. ријешено је да се оба корпуса одвоје од непријатеља.⁷¹⁾ Сем тога, Врховни штаб је тражио да се прихвати 6. личка пролетерска и 11. крајишка дивизија, које су имале задатак да се из средње преко источне Босне пребаце у Србију. Зато се 12. корпус оријентисао ка долини Криваје, а 3. корпус се повукао на простор Јавор-планине и Коњуха.⁷²⁾

Поелије извлачен>а из борби са Бачковца, 16. муслиманска бригада је расноређена у рејон Власенице са задатком осматран>а и -загварања ираваца од села Милића и Цикота.⁷³⁾ У то вријеме су се 19. бирчанска и 20. романијска бригада налазиле на Малом пољу, контролишући правце од села Пјеновца и од Хан-Пијеска ка Власеници.⁷⁴⁾

Од 25. јула до 7. августа 16. муслиманска бригада није била у прилици да на простору између Власенице, Кладња и Хан-Пијеска води значајне борбе. Тих десетак дана је искоришћено за одмор и за интензивну обуку у јединицама. Нешто Јачу борбу имао је само 1. батал>он. 28. јула, када је одбио напад непријатеља (Нијемци и четници) од Хан-Пијеска према Малом пољу и убио једног четничког команданта батаљона.⁷⁵⁾ Остале јединице су вршиле претрес терена, ухватиле неколико четника и заплениле 1 пушкомитраљез, неколико пушака и више десетина грла стоке. Повремено, поједини батал>они су излазили на положаје - када су борбу водиле сусједне јединице (20. романијска бригада), али ни једном нису у њој били ангажовани, сем поменутог случаја 1. батаљона. Готово цијело вријеме са Бригадом се налазила дивизијска болница.⁷⁶⁾

Пошто су главне непријатељеве снаге кренуле за 12. корпусом и 6. пролетерском дивизијом, који су се оријентисали према Фочи,⁷⁷⁾ Штаб 3 корпуса је ријешио да са 27. и 38. дивизијом предузме чишћење Бирча од дијелова 13. СС-дивизије, усташко-домобранских и четничких јединица ради стварања оперативне основице у том крају и избављања гешких рањеника који су били тамо скривени.⁷⁸⁾ У оквиру задатака који је добила 27. дивизија, 16. муслиманска бригада поново је требало да нападне непријатеља на Бачковцу.⁷⁹⁾ Ноћу 4/5. августа извршила је покрет,⁸⁰⁾ у току ког су добијени подаци да се једна непријатељева колона креће од Шековића ка Власеници. Зато је Штаб Бригаде упутио 1. и 4. батал>он да је нападне. Из рејона Дебело брдо. изнад рјечице Тншће они су се, под заштитом ноћи, приближили цести и у изненадном нападу разбили дијелове

71) Зборник НОР-а, IУ/27, док. бр. 95.

72) Ослободилачки рат, 2, стр. 265.

73) Зборник НОР-а, IУ/27, док. бр. 111.

74) Исто.

75) Зборник НОР-а, IУ/28, док. бр. 17.

76) Е. Салцбергер Станко. бил>ешке

77) Ослободилачки рат 2, стр. 265.

78) Зборник НОР-а, IУ/28, док. бр. 14

79) Исто, док. бр. 16.

80) АВИИ, к. 1112, бр. рег. 28/2

СС-јединице која се налазила на друму. Том приликом, непријатељ је, ⁸¹⁾ ПХ-ма процјени Штаба Бригаде, имао 15 мргових и рањених. Пошто се одлучио јак притисак непријатеља према Власеници, Штаб Дивизије одлучио је од планираног напада и јединицама дао задатке према новонасталој ситуацији. 16. муслиманеку бригаду је 5. августа задржао на пххтору села Рача и Крчевина, јер је непријатељ тога дана ушао у Власеницу одакле се 19. бирчаиска бригада гизебацила на положаје Бобари - Бачковац којени је држао непријатељ. ⁸²⁾ Наредне ноћи је 16. бригада извршила покрет преко друма Шековићи - Власеница и заузела положаје 7-8 км сјеверно од Власенице. Непријатељ је био неактиван, па је 7. августа увече упућен 4. батаљон да изврши пренапад на његове дијелове у Власеници. Тај батаљон је у борби, према пХХуени његовог штаба, нанео непријатељу губитке од 9 мргових и 18 рањених. а имао је 2 мртва, 1 раненог и 2 нестала борца; уз то је изгубио и 1 пушкомитраљез. ⁸³⁾

Непријатељ (око 1.500 војника 27. СС-пука) 9. августа из рејона Власенице напао је 20. романијску бригаду и 2. батаљон 16. муслиманске бригаде. У борби, од зоре до 15 часова тог дана, сесеоцима је пошло за руком да их потисну с оложаја и да се сутрадан пробију ка Папраћи. У току те бојбе 2. батљон је нанео губитке непријатељу (по ПХХуени његовог штаба) од око 20 мргових и ранених, а имао је 1 мрвог и 2 ранена. ⁸⁴⁾

До Сједине августа 16. муслиманска бригада је била размјештена у рејону села Милића и Нове Касабе, одакле је 2. батаљон извршио упад у Дрињачу и порушио на неколико мјеста објекте на друму за Власеницу и Братунац. ⁸⁵⁾

У гфотеклом периоду Бригада није имала попуне, па се због губитака њено брхлно стање стално смањивало. Крајем јула на Јавор-планни био је и један случај органнзованог покушаја дезертерства, ати је благовЈе-мено откривен, па је бригадни војни суд осудио организатора ⁸⁶⁾ на смрт. Почетком августа 16. муслиманска бригада је имала 390 бораца и руководиоца (од тога 19 другарица). По организацоним дијеловима бројгго стање је било овакво: Штаб Бригаде - 8. приштапске једнитгце - 20, 1. ба-

81) Зборник НОР-а, IY/28, док. бр. 102; Е. Салцбергер Станко, билџике, и Историјат, стр. 26. (Тај догађај је Марија Дебоч, борац, у бригадном листу, од 21. IX 1944, забилежила следећим описом:

»Жене у наручју са нејачи, дјеца гола и боса, младо и старобјежи испред фатистичких целата.

Иуст је Бирач. Нико не чека непријатеља. Он еије смрт, патње. Он пали, колџе, убија.

У дирљивим сусрету причали су нам Бирчади да је VI босанска до ногу потукла фашисте. - Ето их леже на цести код Тишћа, а сандуци и мунџија по њивама - каже једна старица. Народ Бирча, везан три године за судбину VI босанске. вјерује да само она може постићи тако велике успјехе и изаћи из краја са фашистима.

Кад смо му објаснили да је то учинила XVI муслиманска, он се обрадовао - Е. онда је брзо крај фашистима кад има још таквих »шестих« - каже један чича».

82) Исто.

83) Зборник НОР-а, IY/28, док. бр. 102; Е. Салцбергер Станко, билџешке и Историјаг, стр. 26.

84) Исто.

85) Исто.

86) Е. Салцбергер Станко, блџешке. (То је био ранији командант 3. батаљона 16. муслиманске бригаде који је разбијен на Решетници).

Четврти батаљон 16. муслиманске бригаде пред смотру, Тузла, септембра 1944. године.

татаљон - 93, 2. батаљон - 93, 4. батаљон - 101. чета пратећих оружја - 31. бригадна интендантура-27 и бригадна болница -27 бораца и старјешина.

Од наоружан>а Бригада је мала: 3 минобацача 82 мм,⁸⁷⁾ 3 протштшковске пушке, 1 митра-вез. 25 п>-шкомитраљеза, 21 машинку, 301 пушку и 39 пиштаља. Аутоматско оружје било је равномјерно распо[X>ђено по батаљ>онима. Почетком августа су фо|змирана минобацачка о:цел>ен>а у батаљонима.⁸⁸⁾

Такође, у овом времену дошло је и до кадровских измјена. Попуњена су упражњена мјеста попшунх и ран>ених у четама, а у 1. батал>ону постављен је за политичког комесара Ибрахим Лојић. до тада политички комесар чете; у 4. батаљон на дужност политичког комесара премјештен је Асим Хбцић, политички комесар 1. батаљона, а помоћника политичког комесара постав>ен је Ахмет Ђонлагић, дотадашњи политички комесар тог батаљона. Дотадашњи помоћник политичког комесара Станислав Пишчевић стављен је на расположење Штабу 27. дивизије.⁸⁹⁾

87) Два минобацача 82 мм су добијена почетком августа од савезничке иошилже за 3. корпус.

88) Е. СалцбергерСтанко, бил>ешке. (Усачувано.м примјерку - копији прегледабројног ста>на нема података о броју цонбулова. Такође, нодаци о броју другарица су оријентирни. јер у прегледу није приказано да ли их има у 2. и 4. батал>ону. Аутори знају да их је било).

89) АВИИ, к. 1112, бр. рег. 33/6

Напад на
лтташе \
Сребреници

Када се 11. крајишка дивизија пребадила преко ријеке Босне на подручје Требаве по наређењу Врховног ^{111x363} РЗД¹¹ продора у Србију, непријатељ је био присиљен да према њој упути главнину својих снага из Бирча. То је одмах запазио Штаб 3. корпуса и, да би поново овладао простором према Дрини, ријешио је 12. августа да 27. дивизија ослободи Сребреницу и Братунац.⁹⁰⁾ У то вријеме у сребреничком крају непријатељ је имао ојачани баталон усташа из 1. здруга и 500 - 600 милиционера. Усташе су евоју одбрану Сребренице организовали на косама и брдима изнад ње, гдје су имали сталне посаде, а остале отпорне тачке држали су повремено. У варошици су за одбрану припремили зграде од тврдог материјала. Још од раније, они су своју одбрану заснивали више на активним дјелима, испадима у позадину наших јединица које су их нападале него у чврстом држању положаја.⁹¹⁾

Намјера Штаба 27. дивизије била је да још 15. августа јединице крену ка Сребреници. Међутим, пошто је 19. бригада касно стигла, а уз то била и врло преморена, покрет је одложен за сутрадан. Због малобројности јединица, Штаб Дивизије је ријешио да се прво заузме Сребреница а последице тога Братунац и околна милицијска упоришта.⁹²⁾ За напад је предвидио 16. и 19. бригаду и баталон 20. бригаде, а њену главнину (са дивизијском болницом) оставио је у резерви, у рејону села Сућеска, Староглавица и Бастаховина. Идеја је била да се концентричним нападом, са свих страна, сем источне, сломи непријатељева одбрана. Јужно од друма Милићи - Сребреница - Црни Губер нападала је 19. бирчанска, а сјеверно - 16. муслиманска бригада, с тим што је требало да једним баталоном активно штити напад на правцу од Братунца. На споју тих бригада нападао је батаљон 20. романијске⁹³⁾ Према добијеном задатку, Штаб 16. муслиманске бригаде је дао задатак 2. батаљону да напада правцем Фојхар - болница а 1. батаљону преко Витловца - ка центру града, док је 4. батаљон упутио ка Братунцу.⁹⁴⁾

Из рејона Милића је 16. муслиманска бригада кренула 16. августа у 17 часова до села Шушњари, Јасиковача и Слатина, из којих је требало, одмах по доласку, да прикупи податке о непријатељу у Сребреници и Братунцу,⁹⁵⁾ У том рејону се преноћило и преданило и тек у 18 часова 17. августа јединице су кренуле из рејона размјештаја до села Липа, гдје је за батаљоне био полазни рејон за напад, чији је почетак био предвиђен у поноћ.⁹⁶⁾

Други батаљон је почео напад у предвиђено вријеме са двије чете: једном - преко Фојхара на зграду болнице, а другом - на к. 517 више болнице. Чета која је нападала болницу није могла сломити отпор непријатеља, јер батаљон 20. бригаде није успио да заузме брдо Бојну и к. 470, с које су ус-

90) Зборник НОР-а, Ш28, лок. бр. 47.

91) Исто

92) Исто.

93) Исто.

94) Е. Салцбергср Станко. биллшке.

95) АВИИ, к. 1112, бр. рег. 29/2. (У Једној од извиђачких патрола погинули су обављепгтајт« официри 1. батаљона, поручник Давид "БуриК и један борац. штт. бил>ешке Е. Салцбергера Станка).

96) Зборник НОР-а, ГУ/28, док. бр. 82.

таше браниле прилаз болници и граду са западне стране. Чета која је била упућена на к. 517 упала је у ровове и овлада тим положајем, с којег је тукла непријатеља у Сребреници.⁹⁷⁾

Први баталјон је у покрету ка својим објектима напада лутао па је борбу почео касније. На Витловац и на к. 595, изнад њега, упућене су двије чете, док је једна остављена испред Витловца у резерви и за заштиту батаљонске коморе. Када је овладао к. 595, уследио је једновремени противнапад усташа на њега и на 2. баталјон. Нарочито је под ударом била чета 2. баталјона која је овлада к. 517. Њу је непријатељ напао с леђа и послје борбе присилио је да у зору одступи ка полазним положајима, на косу изнад села Сеоце. У исто вријеме морала се повући и чета која је нападала болницу. Чета 1. баталјона која је остављена у резерви такође је била нападнута с леђа од стране групе усташа који су имали 4 пушкомитраљеза. Она се под борбом повукла на брдо позади - Заник (триг. 830), гдје је прешла у одбрану. Друге двије чете 1. баталјона кренуле су у помоћ нападнутој чети и олакшале јој да се повуче према Занику. Ускоро се непријатељ оријентисао и на њих. Иако су први противнапад усташа одбиле, пред зору су биле присиљене да се повуку даље од полазних положаја с којих су кренуле у напад.⁹⁸⁾

Дијелови 4. батаљона који су постављени у засједу на друму Братунац - Сребреница распршили су, у зору 18. августа, једну колону од 50 до 60 усташа која је пошла ка Сребреници. У исто вријеме је главнина извршила демонстративни напад на непријатеља у Братунцу и повукла се на прве полазне положаје западно од те варошице.⁹⁹⁾

У ноћној борби само су из 1. батаљона нестала 3 борца и изгубљена 2 пушкомитраљеза. Процијењено је да су непријатељиви губици били око 15 мртвих и рањених.¹⁰⁰⁾

У току дана јединице 16. муслиманске бригаде су остале на полазним положајима за напад, припремајући се за нови напад који је био предвиђен за вече 18/19. августа. Непријатељ је углавном био пасиван. На положајима је долазило до сукоба заштитничких и извиђачких дијелова.¹⁰¹⁾

У међувремену појавила се једна непријатељева колона (која је вјероватно упућена из рејона Рогатице) од Стублића (к.1042) ка селу Кутузери у позадини јединица 19. бирчанске бригаде. Због тога се одустало од новог напада на непријатеља у Сребреници и Братунцу.¹⁰²⁾ Штаб Бригаде је до пада мрака 18. августа повукао јединице у рејон села Бабулце, Букова Глава и Шушњари. Патрола 2. батаљона која је донијела наређење 4. батаљона да се повуче приликом повратка упала је у усташку засједу и том приликом два борца су погинула, а рањен је помоћник политичког комесара батаљона Ђамил Казазовић. Патрола је изгубила пушкомитраљез. Чета 1. батаљона која је била остапа на Занику са батаљонском комором

97) Е. Салцбергер Станхо, билеиже.

98) Исто.

99) Исто.

100) Исто.

101) СјеКане аутора.

102) Зборник НОР-а, ГУ/28, док. бр. 82.

пребацила се током ноћи 18/19. августа преко цесте Сребреница - Брату-
пац и стигла у саеаав свог баталЈона.¹⁰³⁾

Поводом неуспјешног папада на непријател^а у Сребреници Штаб Диви-
зије је 20. августа одржао састанак са штабовима бригада на коме је из-
вршена анализа напада. Закл>учено је да је било недовољно ангажовагве
штабова у припремама и у извршењу напада, због чега је дошло до за-
каппвавања и да је непријатељ потцијен>ен.¹⁰⁴ 1Међ\тим, то је само дио
узрока неуспјеха у нападу на усташе у Сребреници.

Код планирања напада, када се већ уочило да су снаге Дивизије недо-
зољне за истовремени напад на непријателл у Сребреници и Братунцу,
гребало је фактору изненађења поклонити већу пажњу. Довођен>ем једи-
ица, увече 16. августа, у полазне рејоне за напад. на 8-10 км од С\х?бре-
шце, откривена је намјера 27. дивизије. Сутрадан, када су извиђачке пат-
ххле пришле усташким положајима, неиријатељу је постало још јаеније
лта се епрема. Усташе су сигурно могли закључити да ће напад на њих
услиједити у току ноћи 17/18. ав!уста. Тиме је сј^агор изненађења, битан
1а успјешан напад при датом односу снага - о гпао.

зилоби бол>е да је напад извршен из покрета,увече 16/17.августа. Штабу
Цивизије и 19. бирчанској бригади и другим јединицама били су добро по-
Јнати положаји непријател>аокоСребренице (јерсу их раније нападачи),
>а се напад могао организовати по скраћеном поступку припрема и из-
Јести из покрета. У том случају вје{X)ватно би се могло постићи изнена-
јење.

Гакође, у смислу организације командовагва је нап\|аа'вен пропуст. Ба-
аљон 20. романијске бригаде нападао је самостално, на споју између 19.
>">ирчанске и 16. муслиманске бригаде. Билоби бол>едаје придодат једној
>д бригада, првенствено Шеснаестој. јер је тактички био везан за изврше-
њееног задатка. Тиме би се обезбиједило бол>е садјејство између тог и
!. батат>она 16. бригаде и вјероватно би било више успјеха у нападу код
)ба батат>она.¹⁰⁵⁾

^еђутим, основни узрок неуспјеха у наиаду на непријател>а је био непо-
Јол>ан однос снага који је био изразит у корист непрнјатеља.¹⁰⁶⁾

Јслобођење Усмјераван>е 27. дивизије према сребреничком кра-
чладња ју, у вријеме док је гвемачка команда упорно по-
кушавата да спријечи продор снага НОВЈ у Србију,
« непријател>а је била нова опасност да изгуби контролу на једном важ-
Јом дијелу долине Дрине. Пошто су главне н>емачке снаге из источне

03) Е. Салцбергер Станко, бил>ешке.

04) Зборник НОР-а, 1У/28, док. бр. 82; Е. Салцбергер Станко, бил>ешке.

05) У изводу из операцијеког дневника 27. дивизије за другу половину ав>^ета 1944. на јед-
ом мјесту се каже да је у нападу учествовао 1. а на другом 2. и 3. баталли 20 романијске
ригаде. (Зборник НОР-а, ГУ/29, док. бр. 5).

06) У Сребреници се налазио непријате.кв 22. баталли који је имао најмање око 630 ус-
апи и најмање 100-200 милиц>онера. У околним селима биле су такође милицијеке једи-
ице које су интервенисале у позадину 19. бирчанске бригаде. Према тим непријател>ским
нагама 16. муслиманска бригада је ангажовапа 5 чета - највише 200 бораца; ефективно
ројно стан>е ангажованих јединица 19. бригаде и батал>она 20. бригаде није било вшце од
00 бораца. (Зборник НОР-а. 1У/30, док. бр. 143).

Босне биле оријентисане према 12. корпусу и 6. пролетерској дивизији, који су кренули према рејону Фоче. то непријатељ није могао одмах реаговати на напад на усташки гарнизон у Сребреници- Чак се код њега осјетила паника, па је у свом дневном извјештају од 21. августа регистровао да су јединице НОВЈ заузеле Сребреницу.¹⁰⁷⁾ а два дана касније да »двје партичанске дивизије из подручја Сребренице надиру према истоку на р. Дрину и угрожавају Братунац«. ¹⁰⁸⁾

Послије напада на Сребреницу непријатељ је три дана био пасиван, иако су 19. муслиманска и 20. романијска бригада остале на положајима који су били удаљени од Сребренице и Братунца свега 6-7 км. Тек када су му сгигла појачања, он је 21. августа са двије колоне кренуо у напад.¹⁰⁹⁾

Прво је претходничким дијеловима напао 2. баталон 16. муслиманске бригаде, али је он, са положаја Дебела гора (к. 569), одбио тај напад и убио 6 усташа. Послије тога, непријатељ се развио и, уз подршку минобацачке и артиљеријске ватре, појео у напад па се 2. баталон повукао мало уназад, на Хајдучко гробље (к. 645) и повезао десно са 4. баталоном, који је нешто касније, такође, био нападнут. До пада мрака баталони су зауставили тај напад и одбацили непријатеља на полазне положаје. Према изјави Штаба Бригаде, усташе су имале око 30 мртвих и рањених. а 4. баталон 3 лакше рањена борца.¹¹⁰⁾

Штаб Дивизије је оцијенио да је непријатељ према 16. и 20. бригади прикупио знатно надмоћније снаге, да њима жели да спречи продор у долину Дрине. па је ријешао да јединице одлијепи од непријатеља. У том циљу је одлучио да се Дивизија гомјери на запад и дијелом пребаци преко друма Сребреница - Милићи.¹¹¹⁾

У складу с таквом оријентацијом, 16. муслиманска бригада се у току ноћи 21/22. августа пребацила на простор села Вишњица и Г. Врсиње и дијелом на Равну гору. Сутрадан је непријатељ наставио наступање за јединицама 27. дивизије. с тежиштем према 19. и 20. бригади. Једну његову моторизовану колону која је ишла од Сребренице ка Милићима дочекала је засједка 2. баталона 16. муслиманске бригаде и оштетила тенк и камион.¹¹²⁾

107) "Зборник НОР-а, ГУ/28, док. бр. 153.

108) Исто, док. бр. 154.

109) "Зборник НОР-а, 1У/28, док. бр. 82 и 1У/29, док. бр. 5.

110) Исто, и Е. Салцбергер Станко, билешке.

111) Исто.

112) Зборник НОР-а, ГУ/29, док. бр. 5; Е. Салцбергер Станко, билешке, и Историјат стр. 27. (У Јасједи је био Фејко Омић. Он је у бригадном листу, који је изишао 21. септембра 1944. тај догађај описао на следећи начин:

»Лежим у засједи са мојом „противтенковком“. Из даљине се чује шум мотора.

»Опрез! Фашисти долазе - шапућем друговима... Цестом Сребреница - Власеница друнда тенк и иза њега гурма неколико камиона.

»Отворим ватру, али тенк се још увијек миче, иде напријед. То ме распали. Одлучио сам пошто-пото да уништим то друндало. Палим је да све грми. Тенк је непомичан, стоји за опомену Швабурији...

»Погледам и на камионе. Збрка, комшане, повици. Пуцају и Швабе, али нас не достижу меци. Ми смо набрду, Тенк је добио друга - камион. Неће се он више никада окренути под швапском руком...«

Тог је дана (22. августа) Штаб Дивизије оцијенио да је непријатељ ријешео да избаци Дивизију са простора Милићи - Сребреница, па је одлучио да помјери 16. муслиманску бригаду на планински гребен изнад сребреничког краја, у рејон Дјевице (триг. 1336), како би с тих положаја обезбједио излазак Дивизије у рејон села Поджепл^а.¹¹³⁾ Бригада је покрет извршила у току ноћи 22/23. августа и три дана није имала борби у рејону гдје је била распоређена. Слободно вријеме је искоришћено за одмор и сређивање јединица.¹¹⁴⁾

Послије 16. муслиманеке бригаде у рејон Поджешга изишле су и остале јединице 27. дивизије. Њемачко командовање је оцијенило да 27. дивизија из рејона Поджепл^а може кренути преко Дрине, па је ријешило да је уништи. У том циљу је, 26. августа, почео напад са пет ојачаних батаљона 13. СС-дивизије и два усташка батаљона.¹¹⁵⁾ План је био да се концентричним наступањем од села Циле и Слапа (са три батаљона из 13. СС-дивизије) и са линије села Помол - Заграђе и Власеница (вјероватно са два усташка батаљона) ка селу Поджеплу окруже јединице НОВЈ на том простору, а да се снагама које су запосјеле друм Хан-Пијесак - села Ж^еброви спријечи пробој из окружења.¹¹⁶⁾

Главни удар је непријатељ усмјерио према рејону гдје се налазила 16. муслиманска бригада. Управо су истог дана њена два батаљона (1. и 4), по наређењу Штаба Дивизије, кренула према Равној гори с које је требало да избију на линију села Помол - Милићи. Тим покретом је Штаб Дивизије желио да деконцентрише снаге Дивизије и поново изврши притисак на непријатеља у сребреничком крају. Четири сата раније упућена 1. чета 1. батаљона открила је, с положаја изнад села Вишњице, непријатеља и о томе обавијестила главнину Бригаде. На Равној гори се 4. батаљон сусрео са једном колоном од око 300 есесоваца са 30 коња коморе и одмах је, с блиског одстојања, напао. Иако се изненађени непријатељ дао у бјекство,¹¹⁷⁾ батаљони га нису гонили пошто су, вјероватно, добили наређење, због појаве непријатеља на правцу села Црне Ријеке-Криваче, да заузму положај и пређу у одбрану.¹¹⁸⁾ Нешто касније друга непријатељева колона изишла је од села Штедре батурским путем на положај Јаворник (к. 1395) и непосредно угрозила не само позадину 16. муслиманске бригаде него и осталих јединица Дивизије у Поджеплу. Ту колону одмах је напала главнина 2. батаљона. Она је изненадним и одлучним ударом збацила надмоћнијег непријатеља са тог положаја.¹¹⁹⁾

Тим успјесима на Равној гори и Јаворнику заустављане су главне снаге непријатеља и тог дана (26. августа) оне су остале пасивне.¹²⁰⁾ То је омогућило Штабу Дивизије да без притиска с леђа упути јединице ка рејону

113) Зборник НОР-а, IУ/28, док. бр. 82.

114) Е. Салцбергер Станко, бил^еешке.

115) У том напалу учествовали су усташко-домобранске и четничке јединице.

116) Зборник НОР-а IУ/28, док. бр. 157, и IУ/29, док. бр. 5.

117) Е. Салцбергер Станко, бил^еешке, Зборник НОР-а, IУ/29, док. бр. 5.

118) Зборник НОР-а, IУ/28, док. бр. 103.

119) Зборник НОР-а, IV/29, док. бр. 5, Е. Салцбергер Станко, бил^еешке.

120) Непријатељ је тог дана имао знатне губитке. Према оцјени Штаба Бригаде - најмање 20 и-Збачених из строја. (Зборник НОР-а, IУ/28, док. бр. 103).

села Црна Ријека - Куеаче с циљем да се пребаце преко друма Власенице - Соколац.¹²¹⁾ У 19 часова је 16. муслиманека бригада, према добијеном задатку, кренула од Дјевице (триг. 1336) до Бајне луке (1058). Послије краћег одмора, у 5 часова 27. августа наставила је покрет преко Бојичипа брда (к. 1226) и села Карауле и друма Власеница - Хан-Пијееак до села Нерића, гдје је стигла послије 22-часовног марша у коме није имала борбе.¹²²⁾ Код Карауле примијећена је једна колона есесоваца, али, да би се сачувала гајиост покрета, напад на њу није извршен.¹²³⁾

У рејону Малог поља Бригада се одмарала, сређивала и обезбјеђивала дивизијску болницу. Вршен је прегрес околних шума па је заробљено 12 четника са 9 пушака.¹²⁴⁾

У то вријеме је непријатељска офанзивна активност у источној Босни почела нагло да попушта.¹²⁵⁾ Послије дуготрајних бојова у којима је имала тешке губитке, 13. СС-дивизију захватио је процес колебања и осипања борачке масе. Томе је свакако допринијела и општа ситуација на европским фронтима и у земљи. Штаб 3. корпуса је ријешио да одмах преузме иницијативу и да своје главне снаге упуту у тузлански базен и на Мајевицу, Семберију и Посавину. Он је рачунао да ће се у тим крајевима најбрже попуни бројно ослабљене јединице.¹²⁶⁾ Врховни командант је прихватио ту идеју, па је Штаб 3. корпуса 31. августа издао заповијест за дјество на подручју Мајевице, Семберије, Посавине и Требаве. На тај простор је упутио 11. крајишку и 38. источнобосанску дивизију, а 27. дивизија је добила задатак да остане на подручју Бирча, да развије офанзивно-надјестваудолуни Спречен ка Сребреници.¹²⁷⁾ У оквиру тог задатка 16. муслиманска бригада је добила наређење да ослободи Кладањ, у коме су се налазиле двије чете милиције и нешто усташа.¹²⁸⁾

За напад на непријатеља у Кладњу ангажована је цијела Бригада. У бригадној резерви је остављена чета 2. батаљона. Предвиђено је да послије минобацачке припреме, коју су вршили батаљонски пратећи водови са по 3 мине, све јединице крену на јуриш у 24 часа 31. августа.¹²⁹⁾ Напад је

121) Исто.

122) Е. Салцбергер Станко, билтешке.

123) Сјећанье Ибрахима Лојића.

124) Исто и Зборник НОР-а, IУ/29, док. бр. 5. (Тих дана све јединице су имале тешке проблеме око исхране, јер су крајеви гдје су се бориле били потпуно опустошени. Хљеба није било, а једино се могло наћи нешто кромпира и меса. Међутим, сасвим проријеђену стоку народ је скривао у околине шуме и јаруге. Због тога су се интендант довијали било што да нађу за своје јединице. Тако су интендант 16. муслиманске бригаде Џемал Фејзо и Мирза Ђукић подражавајући мукање говеда откривали скривену стоку).

125) Зборник НОР-а, ГУ/28, док. бр. 126. стр. 504.

126) Исто. У депешу Врховном штабу од 27. августа, Штаб 3. корпуса је јављао: »27. див. има три бде. Бројно стање бде креће се 400-450 бораца. 38. див. има две бде. Бројно стање бде 600-650 бораца. 11. див. има две бде, од којих једна има 800, а друга 1100 бораца. Од одреда данас постоји Сребренички, Тузлански, Кладањски и Мајевички. Укупна јачина ових одреда 300 бораца« А као објашњење тако малог бројног стања Штаб Корпуса наводи непрекидну шестомјесечну непријатељску офанзиву и посједање територија које су давале попуу јединицама НОВЈ. (Зборник НОР-а, IУ/28, док. бр. 126, стр. 502).

127) Зборник НОР-а, Р/28, док. бр. 118,

128) Исто, ГУ/29, док. бр. 5.

129) Исто.

извршен по плапу. Поелије краће борбе непријатељ је <око 120 милиционера и уеташа) побјегао у околне шуме.¹³⁰⁾ Сат-два пред евануће покушао је да изненади наше јединице у варошици, али је одлучним противнападом 2. и 4. батаљона - растјеран. Бригада није имала губитака - а губици непријатељ! нису познати. У Кладњу је заплићено 14 пушака, 2.500 метака и мање количине друге опреме и хране.¹³¹⁾ Одмах је ухваћена веза са Кладањским НОП одредом, који је добио задатак да преузме гарнизонску службу у варошници. Њему је 2. септембра упућена група од 12 милиционера који су се предали 4. баталјону 16. муслиманске бригаде.¹³²⁾

У бојбама у другој половини августа, на Равној гори и Јаворнику, протав јединица 13. СС-дивизије, поново су дошли до изражаја борбени квалитети 16. муслиманске бригаде. Иако неколико пута бројно слабији од непријатеља, њени батаљони су успијевали да одлучним и вјештим нападима и, нарочито, борбом на блиском одстојању натјерају два батаљона 13. СС-дивизије на узмицање. При томе је карактеристично да су наше јединице имале врло мале губитке, јер су знале да се добро прилагођавају земљишту, да се одлично користе ватром и да приређују непријатељу изненађење. И напад на непријатеља у Кладњу ЈС изведен брзо, вјешто и одлучно. Иако је непријатељ брзо одступио, батаљони су и даље водили рачуна о обезбјеђењу па су лако одбили непријатељев противнапад.

ослобођење
у^{х,1с}

У другој половини августа 1944. године положај нацистичке Њемачке и њених савезника на Балкану јак о погоршао. Црвена армија је сломила јужно крило ъемачког фронта на Истоку, што је довело до исидања. прво Румуније (22. августа) а ускоро (9. септембра) и Бугарске изабора Сила осовине. Угрожени од продора снага Црвенеармије у Румунију и Бугарску и од јаких снага НОВЈ у Србији, којима су се придружиле групације НОВЈ које су продрле из источне Босне и Санџака у Србију (ударна група дивизија: 2. пролетерска, 5. крајишка и 17. источно-босанека, 1. пролетерски и 12. војвођански корпус). Нјемци су били присиљени да ујурбано организују ф|х|нт на источним фаницама Југославије.

Такав развој војне ситуације појачао је процес превирања у свим квислиншким формацијама у Југославији. Да би се брже извршила диференцијација у <?довима непријатеља, маршал Тито је 30. августа упутио позив домобранима, чегницима и припадницима других квислиншких јединица да напусте окупатора и дао им рок до 15. септемора да пређу на страну НОВЈ.¹³³⁾

Процес колебања био је нарочито снажан у јединицама зеленог кадра и милиције у источној Босни. Он је такође захватио и борачки састав 13.

130) Исто.

131) Зборник НОР-а, 1У/29, док. бр. 136. Е. Сапцбергер Станко. биљешке, и Историјат, стр. 27.

132) Исто.

133) Види о томе Архив Комунистичке партије Босне и Херцеговине, том I, књ. 1, стр. 317-318

СС-дивизије. Због тога ће, по ослобођењу Кладња, 16. муслиманска бригада уз борбена дјјства бити више политички активирана на подручјима гдје је дјјствовала.

У времену од 1. до 8. септембра она је задржана у ширем рејону Кладња. Вршила је осигурање према Олову, Власеници и Живиницама, рушила објекте на друмовима, претресала шуме, тражећи у њима скривене милиционере и четнике, и активно политички дјјовала међу становништвом. То је дало извјесне резултате. Око 30 милиционера предало се са оружјем нашим јединицама.¹³⁴⁾

Пратећи развој ситуације, Штаб 27. дивизије пренио је тежиште дјјства својих јединица ка источном дијелу долине Спрече. Било је познато да се главнина 13. СС-дивизије, због притиска 11. и 38. дивизије НОВЈ, повлачи ка Брчком и Добоју и да су у долини Спрече остале слабије непријатељске снаге. Зато је 6. септембра наређено да се оне ликвидирају и да се редовног и безбједног допремања савезничких пошиљки и евакуације рањеника.¹³⁶⁾ У том циљу је, 8. септембра, 16. муслиманска бригада кренула у рејон села Рашева и Ракиног Брда, гдје је само преданила.¹³⁸⁾

Доласком у долину Спрече, Штаб 16. муслиманске бригаде издао је проглас Муслиманима тог краја. У њему их је упознао са амнестијом припадника квислиншких јединица, коју је донио Врховни командант НОВЈ и председник Националног комитета, маршал Тито, и позвао припаднике зеленог кадра да пређу на страну НОВЈ.¹³⁷⁾

Из рејона Ракиног Брда Бригада је 10. септембра кренула у ноћни напад на зелени кадар у селима Грачаници, Злоселу и Својату. Добијени су подаци да у њима има око 100 зеленокадроваца, да групе војника 13. СС-дивизије лутају шумама у долини Спрече и траже везу са јединицама 16. муслиманске бригаде.¹³⁸⁾ Међутим, зеленокадровци у Грачаници и другим селима нису пружили значајнији отпор: испред батаљона су вјешто умакли у околне шуме, па су заробљена само 4 непријатељска војника.¹³⁹⁾ Сутрадан су чланови Штаба Бригаде одржали састанак са представницима зеленог кадра из околних села и упознали их са наредбом Врховног команданта НОВЈ да напусте непријатељске редове.¹⁴⁰⁾ Под утицајем опште ситуације и посебно ситуације у тузланском басену сваким даном се појачавао процес распадања зеленокадровских и милицијских јединица којима су се придруживали одбјегли војници 13. СС-дивизије. Међутим људство тих јединица се крило и устручавало да пређе на страну НОВЈ. Због тога је Штаб 16. муслиманске бригаде у заповијести од 11. септембра посебно наредио да се све становништво упозна са његовим прогласом Муслиманима и да батаљони развију што ширу политичку активност. Наглашена је потреба коректног односа према народу и по-

134) Зборник НОР-а, 1У/29. док. бр. 126, и Историјат, стр. 28.

135) Зборник НОР-а, 1У/29. док. бр. 39.

136) Исто, док. бр. 49 и 136.

137) Историјат, стр. 28.

138) АВИИ, к. 1112, бр. рег. 33/2

139) Е. Салцбергер Станко, биљешке.

140) Зборник НОР-а, 1У/29. док. бр. 136.

стављен је захтјев да се снабдијевање јединица једино врши преко народнооелободилачких одбора.¹⁴¹⁾

По наређењу Штаба Дивизије, 12. септембра је упућен 4. баталјон ка обезбјеђењу сасанка представника 16. муслиманске бригаде са представницима зеленог кадра из села Међаша. Они су том приликом упознати са наредбом маршала Тита и позвани да пређу са својим војницима на страну НОВЈ. Док је главнина батаљона обезбјеђивала другове који су преговарали, чета, чији је командир био Смаил Ћаро, на коси изнад села Осмака водила је неколико сати борбу са око 200 четника, које је на крају одбацила преко Спрече. Четници су имали 4 мртва и неутврђен број рањених, а чета 1 мртвог и 1 лакше рањеног.¹⁴²⁾

Тих дана је главнина 27. дивизије оријентисана према рејону Дрињача - Зворник, чиме је, поред осталог, требало да атакша прелазак 11. дивизије у Србију. Увече 12/13. септембра су јединице 20. романијске, у савјесту са дијеловима 19. бирчанске бригаде, заузеле Зворник. Такође је 13. септембра, ближе Зворнику у село Осмац и Ракино Брдо помјерена и 16. муслиманска бригада.¹⁴³⁾

Међутим, једна група војника 13. СС-дивизије добровољно је прешла ка страну НОВЈ у село Башиговцима¹⁴⁴⁾ па је Штаб 3. корпуса наредио да се 16. муслиманска бригада одмах врати ка Живиницама да прими те војнике. Према добијеном наређењу Бригада се у два ешелона, 14. септембра, пребацила у рејон Живинице - Пар-Село - Моранчани, на 5-10 км јужно од Тузле. "Т" је у јединице 16. муслиманске бригаде распоређено 112 бивших војника 13. СС-дивизије.¹⁴⁵⁾ Тог дана се још око 600 војника те дивизије предало Тузланском НОП одреду. Међу муслиманским становништвом у долини Спрече се осјећало јако превирање. О томе је Штаб 3. корпуса у депешу Врховном штабу јављао: »Код Муслимана убјеђење у побједу наше војске, почели прилазити, очекује се већи прилив. Муслиманска реакција у слабој вези са четничким вођама«.¹⁴⁶⁾

У Тузли су се тада налазиле јединице 12. усташког и 10. домобранског поседа здруга. На појаву батаљона 16. муслиманске бригаде на прилазима Тузли, непријатељ је одмах реаговао. Већ 15. септембра, са Илинчице је упутио групу од око 40 војника у извиђање ка Пар-Селу коју су дијелови 2. батаљона лако одбацили. Такође је и 1. батаљон напао једну колону усташа код села Моранчана и натјерао је да одступи према Батшњу.¹⁴⁷⁾

141) АВМ. к. 1112. бр. рег 35/2.

142) Зборник НОР-а, ГВ/29. док. бр. 13вмЕ. Салцберг-Станко билешке. (Таеничодасхрбе чете 4. батаљона) је номенута као нлуствцнја да се види какпе су борбене вриједности биле јединица 16 муслиманске бригаде у то иријеме. Чета је имала највише 20 бораца и старешина. Иако гако малобројна, она је таневиш н борбом присилила десет пута бројнијег непријатеља на повлачење).

143) Исто.

144) У вези с тим је Штаб 3. корпуса послао следећу депешу Врховном штабу: »Данас 14 о.мј. Ке се у Башиговцима. 5 км Југоисточно од Живиница, одржати чбор и ући 200 нових бораца у шше јединице. Молимо ако има слободна 3 епитфајера да к)ууже и чиад Башигонаца ГЗборник НОР-а, 1У/20 док. бр. 133)

145) Зборник НОР-а, 1У/29, док. бр. 136

146) Исто, лок. бр. 133, стр 543.

147) Исто, док. бр. 136.

Још 14. септембра је Штаб 3. корпуса оцијенио да гшстоје повољни усл^тови да се ослободи Тузла. Тог дана је паредио Штабу 38. дивизије, која се налазила на подручју Требаве и Посавине, да са дијелом снага затвори правац Добој - Тузла, а да са осталим јединицама учествује у нападу на непријатеља у граду.¹⁴⁸⁾ Пошто је Врховни штаб инсистирао да се 11. дивизија што прије пребаци у Србију, у плану Штаба 3. корпуса за ослобођење Тузле главни задатак је имала 27. дивизија. Њене двије бригаде још 15. септембра су се налазиле у Зворнику,¹⁴⁹⁾ и у рејону села Цапарди и Осмаци. Сутрадан су обје помјерене ка Тузли: 19. бирчанска је требало да непосредно учествује у нападу од села Вршана, а 20. романијека бригада да обезбјеђује напад на правцима од Горње Тузле и села Пожарнице.¹⁵⁰⁾ Оног дана је Штаб 3. корпуса издао заповиједег за напад у којој је основни правац (главни удар) напада 27. дивизије био: Пар-Село - село Орашје - - Илинчица (триг. 453) - Тузла.¹⁵¹⁾ Тај задатак Штаб Дивизије додијелио је 16. муслиманској бригади.

Општа деморализација, која је захватила већину квислиншких јединица, није мимоишла ни посаду непријатељевог гарнизона у Тузли. Појаву два батаљона 16. муслиманске бригаде на јужним прилазима граду непријатељева команда је оцијенила као озбиљно угр^тажавање његових снага.¹⁵²⁾ Пошт^т нијебио сигуран да може задржати гарш^тзон без опасности да не буде уништен, он је, изгледа, 16. септембра извукао главнину својих јединица из Тузле, оставл^тајући у граду ачабије дијелове.¹⁵³⁾

За напад на непријате^та у Тузли Штаб 16. муслиманске бригаде је ангажовао сва три батаљона: 4. батаљон је имао задатак да заузме Илинчицу и изврши продор у град ка жељезничкој станици¹», 2. батаљон је требачо да продре у Креку, а онда да се оријентисне ка цен гру града, 1. батаљон је нападао од села Моранчани преко Црвеног брда и загладне ивице Креке ка Молухама.¹⁵⁴⁾

Десно од 16. муслиманске бригаде требачо је да напада 19. бирчанска, а на лијево м крилу није било наших јединица од Лукавца, гдје се начазно Т^т-злански НОП одред.¹⁵⁵⁾

Одређено је да напад почне изјутра 17. септембра, у 5 часова и да му претходи кратка минобацачка припрема са по 3 мине на оруђе.

На Илинчици се нашзила непријате^тска јединица непознате нумерације и јачине. Чете 4. батаљона су одмах посл^тије експ^тизије минобацачка мина, које су погодиле циљ, кренуле на јуриш и посл^тије краће борбе овлададе свим положајима на тој доминантној коси с јужне стране Тузле. Заплијењена су 2 митраг^теза, пупжомитраљез и доста муниције. У рово

148) Исто, док. бр. 69.

149) Исто, док. бр. 136.

150) Зборник НОР-а П/30, док. бр. 30.

151) Исто, ГУ/29, док. бр. 70.

152) Исто.

153) У дневном извјештају Миш^тстарства оружаних снага НДХ за 22. септембар 1944. између осталог стоји: »Непријате^т је запосео Тузлу након што је по запоници вишег подх^тватног заповједничтва испражњена«.

154) АВИИ, Операцијсин дневник 16. мус-чималске бригаде, к. 1111, бр. рег. 18/1-22

155) Зборник НОР-а, 1У/29, док. бр. 79.

вима је иађен само један мртав непријатељев војник. Батаљон није имао губитака. Одмах је наставио продор у град.¹⁵⁶⁾

Док је 4. батаљон тако релативно лако извршио свој задатак на Илинчици, 2. батаљон је наишао на упорнији отпор непријатеља, кога је сломио тек после неколико поновљених јуриша. У једном од њих је погинуо командир чете, а један борац је рањен. И 2. батаљон је одмах из Креке продужио ка центру града.¹⁵⁷⁾

На свом правцу напада 1. батаљон се сукобио са непријатељем тек на Молахуама, одакле су, после краће борбе, усташе одступиле. Нови отпор су покушали да пруже код Сланог бунара, ати их је одлучним наладом 1. батаљона присилио на повлачење. У борби батаљон је имао 1 мртвог и 2 рањена борца.¹⁵⁸⁾

За то вријеме, док је 1. батаљон извршавао свој задатак, 2. и 4. батаљон су сломили мјестимичне отпоре непријатељевих заштитничких јединица у граду и до 7 часова овладали Тузлом.

У граду су заробили око 100 непријатељевих војника и официра и запленили велику количину хране, муниције и војне опреме.¹⁵⁹⁾

Тога дана-17. септембра 1944. године-Тузла је дефинитивно ослобођена (скица бр. 17). Иако је до краја рата источна Босна била поприште жестоких борби, а непријатељ неколико пута покушавао продоре према Тузли - град и његова шира околина остали су слободни и били су војно-политички ослонац у завршном периоду народноослободилачког рата у источној Босни.

Ослобођење Тузле било је крупан војно-политички успјех снага НОВЈ у источној Босни. У то вријеме Тузла је била највећи ослобођени град не само у Босни и Херцеговини него и у Југославији. Избацивање непријатеља из тузланског басена и долине Спрече обезбједило је попуно јединица 3. корпуса, допринијело распадању зеленог кадра и јакој диференцијацији у редовима других квислиншких јединица (домобрана, четника и др.), олакшало учвршћење органа народне власти и организовање друштвено-политичког живота и привреде у ослобођеним градовима.

Годишњица Бригаде	Ослобођење Тузле пало је на четири дана пред прву годишњицу 16. муслиманске бригаде. Између осталог, и због тога је она задржана у граду да заједно са народом прослави свој јубилеј.
----------------------	---

Од повратка у источну Босну до ослобођења Тузле, Бригада је била у перманентном процесу војно-политичког и организационог учвршћења и јачања. У том времену, пуном покрета и борби, није било попуне јединица новим борцима, сем пред ослобођење Тузле и у Тузли, јер крајеви куда се Бригада кретала били су мобилизацијски готово потпуно исцрпљени.

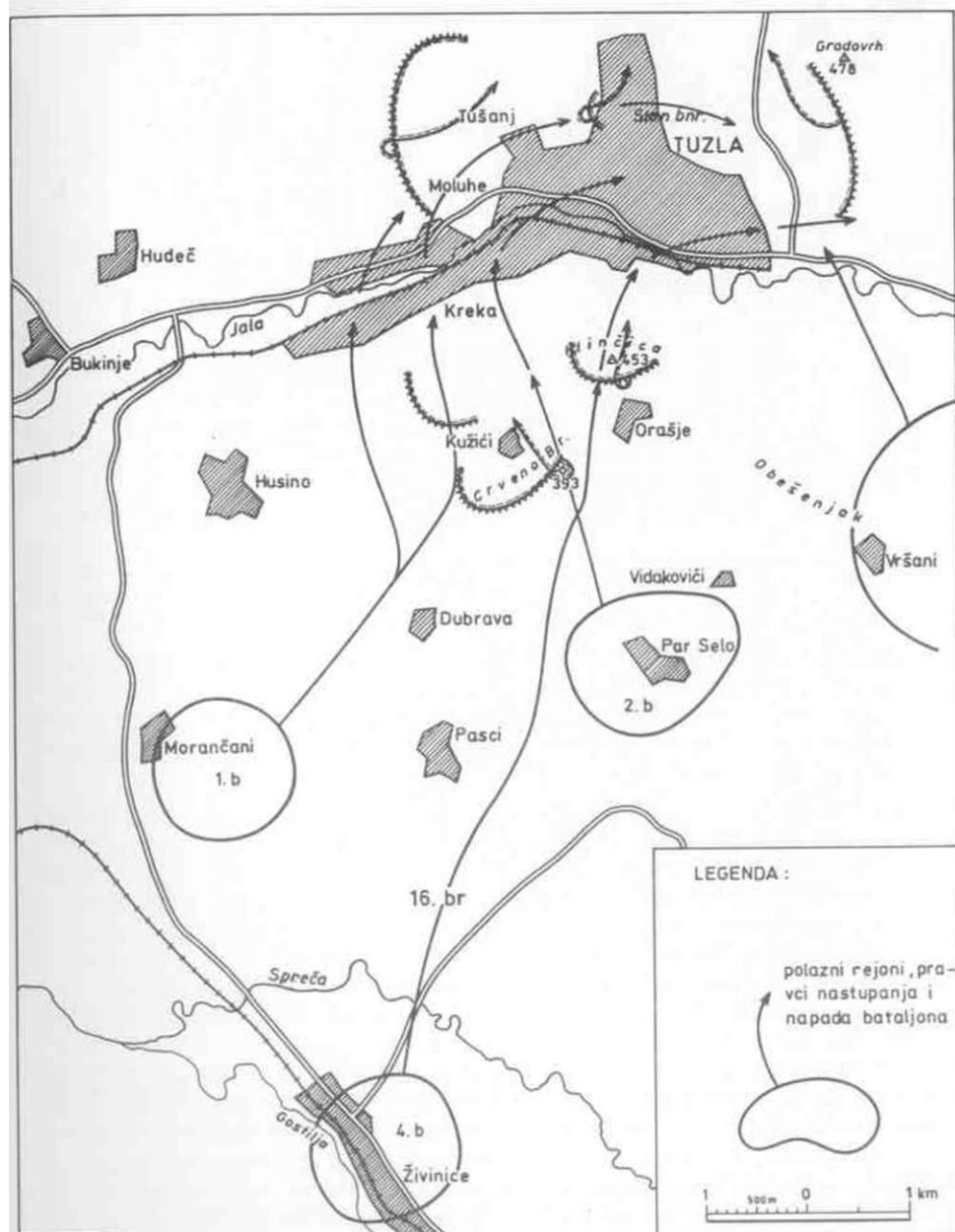
156) АВИИ.к. 1111, бр. рег. 18/1-22.

157) Исто.

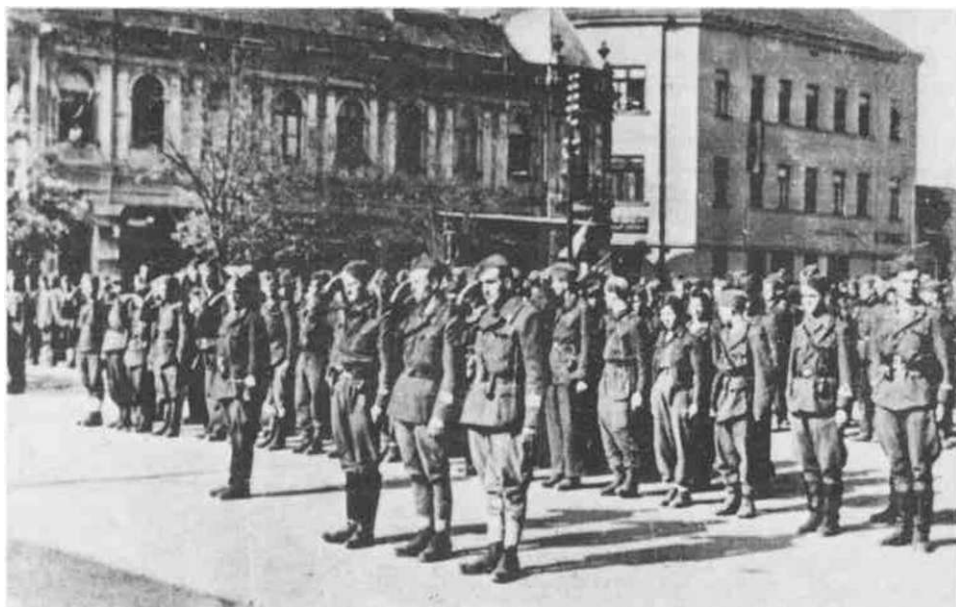
158) Исто.

159) Исто. (Опмсборби 16. муслиманске бригаде за ослобођење Тузле има и у операцијском дневнику 27. дивизије. Види Зборник НОР-а, ГУ/30, док. бр. 30).

BRIGADA U BORBI ZA OSLOBOĐENJE TUZLE
17. IX 1944.

Skica br. 17

Дно строја 16 муслиманске бригаде на смотри у Тузли, 21. септембра 1944. године

Затојесна пажњабила окренута стварању јоп! већих борбених, политичких и других квалитета код јединица. На примјер, у Бригади ЈС сваки борац знао да рукује, поред пушке, и свим аутоматским оружјем.¹⁶⁰⁾

У протеклом нериоду (крајем августа и почетком септембра) Бригада је добила из совјетске пошиљке наоружања и другу опрему за 3. корпус - 1 минобацич, 2 пушкомитраљеза, 6 машинки и нештообуће. Тај минобацич додијељен је 2. батаљону, који је свој минобацич. по наређењу, уступио Кладањеким НОГ одреду.¹⁶¹⁾

Такође, у овом времену Штаб Бригадеје добио радио-станицу, што је олакшало командовање не само на нивоу Штаба Дивизије него и Бригаде.¹⁶²⁾ Због недостатка техничких средстава за везу, командовање у Бригади је, од наредног сјерирања, било изосјављено тако да се командни утисци виших старјешина непосредно преносио на потчињене. Била је пракса да се колективно доносе одлуке (мада су командант за војну, а политички комесар - за политичку страну проблема били најодговорнији) и да чланови Штаба Бригаде, по правилу, иду за сваки напад или самосталну акцију, чак и економског карактера, са батаљонима; исто су радили штабови батаљона у односу на чете. С обзиром на бројно стање чета у овом периоду (до 20 бораца укупно), њихове команде су готово увијек биле у стрелачком егзоју.¹⁶³⁾ Такав систем командовања обезбјеђивао је једин-

160) Историјски архив Тузле, Извјештај бригадског комитета СКОЈ-а 16. муслиманске бригаде Обласном комитету СКОЈ-а за источну Босну, октобра 1944, бр. рег. 207/11.

161) Е. Салцбергер Станко, биљешке.

162) Исто.

163) То је свакако био и један од разлога што је знатан број чланова команди чета био избачен из строја.

етво акције. правилно схватагве и досљедно спровођење задатака. чврсто држање јединица у борби и уздизање кадрова, јер су млађи имали сталн прилику да уче од искуснијих.¹⁸⁴⁾

Јединству погледа и уздизању кадрова доста су доприносили и састанци Штаба Бригаде са штабовима батал>она и штабова бататвона са командама чета. Они су се одржавали према указаним потребама, доста редовно. Предмет њиховог рада биле су најчешће припреме за значајнија борбена дјејства, анализе већих борби, поједини значајнији војно-политички проблеми јединица, као и важнија питања развоја рата и револуције (на примјер: споразум Тито - Шубашић и сл.).

У овом периоду дошло је до знатнијих кадровских измјена у Штабу Бригаде и штабовима батал>она:

У Штабу Бригаде, за помоћника политичког комесара постављен је Асим Хоџић, а Мирко Брењо је премјештен на дужност руководиоца ОЗНЕ при Штабу 27. дивизије; за обавјештајног официра постављен је Мехмед Мујбеговић, а дотадашњи обавјештајни официр капетан Хилмија Шахинпашић постављен је за официра ОЗНЕ у Бригади.¹⁶⁵⁾ Послије одласка Нађе Бисер-Тасо на Други конгрес УСАОЈ-а¹⁶⁶⁾ све до под крај августа није било руководиоца СКОЈ-а у Бригади, јер се очекивао њен повратак. Међутим, по повратку са Конгреса она је постављена за секретара Окружног комитета СКОЈ-а за Тузлу, па је пред крај августа за руководиоца СКОЈ-а дошао Ариф Тановић, који је убрзо пребачен на рад на терен за члана Окружног комитета СКОЈ-а за Тузлу а на његово мјесто је дошла Ешрефа Махић.

За политичког комесара 2. батаљона постављен је Ахмет Јогунчић. а Динко Фалатар је премјештен у Штаб 27. дивизије. на упражњено мјесто политичког комесара 4. батаљона постављен је Бедрудин Макић, а за замјеника команданта тог батаљона Мумин Тракошевић.¹⁶⁷⁾ У исто вријеме постављено је 28 другова на дужности у команде чета или команде самосталних водова.¹⁶⁸⁾

Од ослобођења Кладња и доласка Бригаде удолину Спрече почиње њена попуна новим борцима, која је масовна, нарочито после ослобођења Тузле. То је омогућило да се у оквиру свих батаљона формирају четврте чете, а послеје тога да се издвајањем чета (из 1. батаљона - 2. чете, из 2. батаљона - 2. чете, а из 4. батаљона - 4. чете) 22. септембра формира 3. батаљон Бригаде.¹⁶⁹⁾ За његовог команданта постављен је заставник Селим Зелинчевић, за политичког комесара Кемал Прохић, за замјеника команданта Љубо Миловић и за помоћника политичког комесара Салих Џамбић.¹⁷⁰⁾ Тако је послеје пола године 16. муслиманска бригада у свом саставу поново имала четири батаљона. Нешто раније (7. септембра) формирана је и извиђачка чета Бригаде.¹⁷¹⁾

Скојевска организација је организовала мјесечно такмичење (од 21. августа до 21. септембра) у част дана формирања Бригаде. Као што је већ речено, средином јула организација СКОЈ-а у Бригади је имала 88 чланова. То су већ били прекаљени борци, носиоци борбеног елана и пожртвовања у својим јединицама. У борбама које је Бригада водила и у политичком животу јединица они су предњачили, па је било неколико случајева да су цијели скојевеки активни (на примјер, у 1. батаљону) нестали, јер су сви скојевци примљени у КПЈ или су, пак, отишли за руководиоце у дру-

164) Сјећање аутора.

165) АВИИ, к. 1112, бр. рег. 39/6, к. 1111, бр. рег. 21/12. (У то вријеме су у источној Босни обрачувани органи Одједа заштите народа - ОЗНА, чији је задатак био борба против разних непријатеља нове Југославије).

166) На II конгресу УСАОЈ-а у Дрвару су, поред Нађе Бисер, као делегати 16. муслиманске бригаде учествовали: Хамдија Меших (погинуо на повратку с Конгреса код Палежнице-Добој), Есад Зечевић и Фикрет Ибрић.

167) Е. Салцбергер Станко, билешке.

168) АВИИ, к. 1112, бр. рег. 11/12. 38/6, 42/6.

169) Исто.бр. рег. 2/4.

170) Историјат, стр. 28.

171) АВИИ, к. 1112, бр. рег. 33/2 и 34/2.

ге јединице.¹⁷²⁾ У том кратком периоду, када је бројно стање чета било мало, скојевска организација се није могла обнаагвати.

У току такмичења највећа активноет се исполњавала у папитичком и културно-просвјетном раду и извршавању војних задатака. Своју годишњицу Бригада је дочекала готово без и једног неписменог; сви борци су могли објашњавати најважније догађаје из развоја народноослободилачке борбе, имали су јасну представу о томе што су Национални комитет ослобођења Југославије, АВНОЈ, ЗАВНОБиХ, федеративно уређење Југославије и какав је положај Босне и Херцеговине у новој Југославији.¹⁷³⁾ Наравно, на томе су интензивно радили партијска организација и политички комесари јединица. За постигнуте резултате у скојевском такмичењу у 16. муслиманској бригади омладина Тузле предала је Бригади спомен-заставу као знак признања за те резултате и за ослобођење Тузле.¹⁷⁴⁾

Програм свечане прославе Бригаде је обухватио низ манифестација: издавање четних и батаљонских зидних новина, издавање бригадног листа, дефиле и свечану смотру са митингом, свечани ручак и приредбу за јединице и народ у граду.

Свечана трибина с учесницима на дан прославе прве годишњице Бригаде.

Свечаност је почела у 10 часова, 21. септембра, смотром Бригаде на тргу у Тузли, који је био украшен заставама и транспарентима. Присуствовао је неколико хиљада грађана. Упућени су поздравни телеграми Врхов-

172) Историјски архив Тучле, бр. рег. 207/11.

173) Исто.

174) Сјећање аутора.

Послије свечаности прочитана је наредба Штаба Бригаде. Нземе су похваљена 32 друга и другарице који су се истакли у борби и дали нарочити допринос у изградњи својих јединица и јачању Бригаде¹⁷⁵⁾ (Факсимил наредбе се прилаже уз текст). Послије тога су одржани пригодни говори. Прво је stroj бригаде поздравио у име Штаба 3. корпуса генерал-мајор Јово Вукотић, начелник Штаба. Послије њега говорио је командант Брмгаде, Салим Ђерић, који је »подејетио своје ратне другове на славну годину борбе и самопријегора, на дане када је Муслиманска бригада бранила српска села од најезде Нијемаца и усташа и својим примјером указивала на пут братства и јединства...« Испред Обласног одбора Народноослободилачког фронта источне Босне Бригади се обратио Мујо Хоџић с ријечима: »...Док се ми поносимо с вама, у некога срце пуца од страха пред правдом коју носимо. Ви нисте жалили породице, крв и животе, доказали сте да хоћете братство са нашим најближим, Србима. Хрватима...« Милош Шкорић, председник Обласног народноослободилачког одбора источне Босне, поздравио је »...XVI муслиманеку бригаду, нагласивши да је она јасан доказ да паклени план фашиста у међусобном истребљењу народа Босне није успио...« Ешрефа Махић, руководилац СКОЈ-а 4. батаљона, у свом говору, истичући примјере храбрости, пожртвовања и свијести омладинки 16. муслиманске бригаде, позвала је дјевојке и жене Тузле да ступају у редове Народноослободилачке војске. Ариф Тановић, руководилац СКОЈ-а Бригаде, говорио је о заклетви коју је омладина дала другу Титу на Другом конгресу УСАОЈ-а и позвао омладину Тузле у борбу за коначно ослобођење земље.¹⁷⁶⁾

Свечани ручак, коме су присуствовали делегати јединица и друге званице, омео је четничко-зеленокадровски напад на батаљоне 20. романијске бригаде. Како је непријатељ био продро у Симин-Хан, наређено је да одмах по двије чете 1. и 4. батаљона крену у том правцу. Енергичним нападом оне су натјерале непријатеља да брзо одступи према косама изнад села Пожарнице. За то вријеме прослава је настаљена у Тузли.

Борбе \
долини
(. прече

Послије ослобођења Тузле, Штаб 3. корпуса је, према Директиви Врховног штаба, предузео чишћење сјеверног дијела источне Босне од преосталих дијелова 13. СС-дивизије која је била у распадању, и од бројно још јаким квислиншких (усташких, домобранских, зеленокадровских и четничких) јединица које су, гакође, биле мање-више поколебале. У том циљу упутио је 38. дивизију на подручје Посавине и Требаве, а 27. дивизију је задржао у тузланском басену,¹⁷⁷⁾ са задатком да држи то подручје, ликвидира непријатељева упоришта у Горњој Тузли и Пожарници, као и зеленокадровске јединице на простору села Међаш, Вуковићен Дубраве.¹⁷⁸⁾ На основу тога је Штаб 27. дивизије 24. септембра наредио да се 11. муслиманска бригада распореди у тим селима, ликвидира

175) АВИИ, к. 1112. бр. рег. 44/Н

176) Б.Ј. Прослава годишњице оснивања XVI муслиманске бригаде у Тузли. Фронт слободе, Тузла, 2. X 1944.

177) У то вријеме је преко Мајевине наступала чак Србију 28. (славонска) дивизија НОВЈ. Упутно је чистила територију којом се кретала од четника и других квислиншких јединица.

178) Зборник НОР-а, 1У/29, наређење Штаба 3. корпуса од 21. IX 1944, док. бр. 96.

зелени кадар,¹⁷⁹⁾ врши мобилизацију и нађе погодно мјесто за пријем савезничких пошиљки које је требало да се добију бацањем из авиона.¹⁸⁰⁾ Такође, и остале јединице Дивизије задржане су у близини Тузле: 19. бирчанска бригада на простору Пожарница, Горжа Тузла, Симин-Хан. а 20. романијска бригада у Тузли, Букињу и селу Брђанима.¹⁸¹⁾

Тако се 25. септембра 16. муслиманека бригада покренула из Тузле: 1. батаљон је распоређен у Међаш, 2. у Всковије, 3. у Пар-Село (гдје се смјестила и Дивизијска болница, коју је обезбјеђивао) и 4. батаљон у Дубраве, гдје је био и Штаб Бригаде са приштапским јединицама.¹⁸²⁾ На том простору налазили су се остаци зеленог кадра. У дивизијској заповијести било је наређено да се према њима »иступа ошто и војнички...«¹⁸³⁾

На том простору Бригада се задржала до краја септембра. Чим су избили у додијелене им рејоне, батаљони су одржали зборове са становништвом и угутили позив Штаба Бригаде зеленокадровцима, који су се крили у околним шумама, да се предају и ступе у НОВЈ. Сутрадан је у јединице Бригаде приступио већи број бивших зеленокадроваца припадника 13. СС-дивизије.¹⁸⁴⁾ Наредних дана је настављен жив политички рад. Обновљени су народноослободилачки одбори и све јединице су претресле рејоне свог размјештаја. Један дио заплијењене стоке, 16. муслиманска бригада је упутила народу Бирча, који је био потпуно економски уништен плчком и палачама села од стране 13. СС-дивизије.¹⁸⁵⁾ Изненадним нападом, 1. батаљон је покушао да разоружа већу групу зеленокадроваца и есесоваца (од око 600 војника) у селима Храсно и Сељубле, али се она одмах повукла преко гробена Мајевице ка селу Сапни.¹⁸⁶⁾

Са простора југоисточно од Тузле, 16. муслиманска бригада је помјерена ка рејону села Цапарди. Осмаци, Ракино Брдо и Рудник са задатком обезбјеђења аеродрома код Осмака, с кога је требало да се евакуишу тешки рањеници за Италију и приме савезничке пошиљке војне опреме и другог материјала.¹⁸⁷⁾ Бригада је на нови проетор стигла 1. октобра и на 1. батаљон је код Цапарди и Њжوليћа брда растјерао батаљон Спречанске четничке бригаде.¹⁸⁸⁾ И наредних дана се наставило чишћење околних

179) По процјени Штаба 3. корпуса НОВЈ у источној Босни ЈО било на подручју долине Спрече, затим у Посавини и Семберији и на Мајевици око 5.000 зеленокадроваца. Манџи дио је прешао јединицама НОВ и ПОЈ а већина се, још крајем септембра 1944, држала пасивно и бјежала испред наших јединица. (АВИИ, Обавјештајни извјештај Штаба 3. корпуса Обавјештајном одјелу Врховног штаба од 5. X 1944, к. 16, бр. рег. 25/1-21.

180) Зборник НОР-а, 1У/29, док. бр. 103.

181) Исто.

182) ЧВВХ, заповијест Штаба 16. муслиманске бригаде од 25. IX 1944, к. 1112, бр. рег. 39/2.

183) Зборник НОР-а, 1У/29, док. бр. 103, АВИИ, к. 1112, бр. рег. 39/2.

184) Зборник НОР-а, ГУ/30, извод из операцијског дневника 27. дивизије за период од 16. до 30. IX 1944, док. бр. 30.

185) Историјат, стр. 29.

186) Зборник НОР-а, ГУ/30, док. бр. 30.

187) АВИИ, к. 1112, заповијест Штаба 16. муслиманске бригаде од 29. IX 1944, бр. рег. 40/2.

188) Зборник НОР-а, 1У/30, оперативни извјештај Штаба 27. дивизије Штабу 3. корпуса за октобар 1944, док. бр. 75 и АВИИ, к. 1111, оперативни дневник, 27. дивизије за 16. муслиманску бригаду, бр. рег. 18/1.

села у којима су се прикушвале четничке јединице.¹⁸⁹⁾ Тако је 2. октобра 2. батаљон претресао околину Снагова, а 1. батаљон је у Папраћи разбио два батаљона Сп[^]зечанске четничке бригаде.¹⁹⁰⁾

Тим дјејствима Бригада је поуздано обезбјеђивала аеродром на који су ноћу долијетали савезнички транспортни авиони. Истовремено је осигуравала и транспорт материјала са аеродрома, у Тузлу. Да би дошли до плијена (пљачке) и привремено избацили из употребе аеродром, четници су прикупили своје снаге (Папраћка и дијелови Спречанске бригаде и Дрињачки баталли) и 5. октобра напали дијелове 16. муслиманске бригаде на Руднику, доминантном положају изнад друма Цапарди - Папраћа - Шековићи. Пошло им је за руком да овладају тим положајем, али их је главнина Бригаде тог дана и сутрадан - растјерала. Нарочито је оштру борбу, 5. октобра, водио 3. батаљон код села Ашћерића. Непријатељ је имао 15 мртвих и око 20 рањених а 16. муслиманска бригада 7 мртвих и 4 рањена. У борби је изгубљен и пушкомитрал[^]ез.¹⁹¹⁾

Пошто је извршена евакуација рањеника и прикупљен знатан материјал на аеродрому, 16. муслиманска бригада је, 6. октобра, добила задатак да се наредног дана постави дуж друма Тузла - Зворник ради обезбјеђења транспорта савезничких пошиљки од аеродрома до Тузле.¹⁹²⁾ У непосредно обезбјеђење транспорта одређен је 2. батаљон. Кад је он, са колом запрежних кола, избио у висину Пожарнице, четници су напали и њега (и тај транспорт) и 1. батаљон у Симином Хану (5 км источно од Тузле). Батаљони су противнападом брзо присилили непријатеља на повлачење, нанијевши му губитке од 5 мртвих и 12 рањених.¹⁹³⁾

Пошто је успјешно спровео транспорт до Тузле, 2. батаљон се повратио у рејон Осмака, 1. батаљон је остао у Симином Хану, а 3. и 4. су били размјештени у рејону аеродрома.¹⁹⁴⁾ Извиђањем је утврђено да се четници концентришу у рејон Папраће и да намјеравају да нападну батаљоне 16. муслиманске бригаде који су штитили аеродром. Чак је добијена вијест да су ту стигле неке четничке јединице из Србије и да се с њима налази Дража Михаиловић.¹⁹⁵⁾

Због сталног угрожавања аеродрома од стране те четничке групе, која је и у то вријеме, и поред многобројних позива да се преда, остала упорни непријатељ народноослободилачке борбе, Штаб 3. корпуса је одлучио да

189) Под заштитом 13. СС-дивизије у љето 1944. год:гае ојачале су и четничке јединице на подручју гдје је она дјејствовала. Тако, на примјер, Мајевички четнички корпус је нарастао на 2.500 бораца. (АВИИ, цит. обавјештајни извјештај Штаба 3. корпуса од 5. X 1944).

190) Зборник НОР-а. ГУ/ЗО, док. бр. 75 и АВИИ, к. 1111. бр. рег. 18/1. (У овој борби четници су за[^]Хбили и звјерски убили Шемсу Циндо, референта санитета тог баталлиа).

191) Исто.

192) Исто.

193) Исто.

194) Исто.

195) Исто. (Вијест о доласку Д. Михаиловића није била тачна).

27. дивизија уништи и онемогући сваку активност четника у рејону Папраће.¹⁹⁶⁾

Затајзатак Штаб 27. дивизије је ангажовао главнину (три батаљона) 16. муслиманске бригаде која је требало да у баталнским колонама из долине Спрече продре ка Папраћу, истовремено су два батаљона 20. романијске бригаде имала задатак да брзим покретом из Власенице преко села Цикоте стигну у долину Дрињаче и да преко села Калабаче нападу четнике с леђа.¹⁹⁷⁾ У операцијском дневнику 16. муслиманске бригаде је о томе за 12. октобар 1944. забилежено следеће: «... Бригада добила задатак да дефинитивно рашчисти са папраћким четницима. Врше се припреме».¹⁹⁸⁾ Напад је требало да почне ујутро у 6 часова 13. октобра. Међутим, изведен је неједноремено, па су четници, осјетивши појаву батална 20. романијске бригаде у својој позадини. вјешто умакли из припремног окружења. Главнина 16. муслиманске бригаде је, последице њиховог слабијег отпора, извршила претрес свог рејона, али није наишла на непријатеља.¹⁹⁹⁾

По подне 13. октобра јединице 16. муслиманске бригаде су напустиле Папраћу и дошле у рејон свог ранијег распореда. Међутим, тог дана је непријатељ на друму Тузла - Зворник напао транспорт који је ишао од Тузле ка Осмацима. У операцијском извјештају Штаба 27. дивизије о томе је забиљежено следеће: »... Пожарнички четници нападају транспорт. Бирчански батаљон (тј. батаљон из 19. бирчанске бригаде, примј. аутора) и баталн XVI бригаде, који је код Симића Хана, воде огорчену борбу. Транспорт се пробија поред Пожарнице, али код Међаша бива дочекан и од зеленог кадра, док су четници стално вршили притисак с леђа и с бокова. Већи дио транспорта успио је да се пробије са бирчанским баталном у правцу Осмака, а са Осмака хитно креће један баталн XVI бригаде на Међаш да прихвати остатак транспорта. Међутим, четници и

196) АВИИ, к. 111, бр. рег. 27-7. (Овај документ је објављен и у Зборнику НОР-а, ГУ/ЗО, док. бр. 75).

197) Исто.

198) АВИИ, к. 1111, бр. рег. 18Л.

199) Исто и Зборник НОР-а 1У/30, док. бр. 75.

зелени кадар, као и околио становништв Ј разграбили су и евакуисали со и кола која су била заплијењена «²⁰⁰⁾

Јединица 16. муслиманске бригаде која је упућена према Међашу био је 2. баталјон. Он је послије повратка из Папраће ушвеним маршем кренуо у сусрет комори која је била нападнута. У рејону Међаша сусрео се, ноћу 13/14 октобра, са четницима и зеленокадровцима. које је одлучним нападом до сванућа растјерао.²⁰¹⁾

Због непрекидних напада четника из Пожарнице на наше јединице и транспорте друмом Тузла - Зворник, који је добијао све већи значај с обзиром на развој ситуације у Србији. Штаб 27. дивизије ријешено је да 16. муслиманска бригада разбије и ту четничку групу.²⁰²⁾ Рано изјутра, 15 октобра, главнина Бригаде је кренула у напад на непријатеља, али су се и ти четници послије краће борбе повукли ка гребену Мајевице. Баталјони су претреали села и пронашли дио стоке (30 волова) који су претходног дана четници ошвачкали из транспорта.²⁰³⁾

У Попраћи и Пожарници, као и у Међашу и Кикачима извршена је конфискација имовине најозлоглашенијих четника и зеленокадроваца. Те репресивне мјере биле су предмет посебног политичког објашњавања у јединицама Бригаде и на терену гдје се она налазила. Села у рејону Папраће и Пожарнице била су. од 1941. године, упориште четничких јединица. И гада када су у току биле борбе за ослобођење Србије и Београда и када је сваком било јасно да нацистичка Њемачка и њени сателити сигурно губе рат, четници из тих села су продужили са истим интензитетом да воде борбу против НОВ-а. Исти је случај био и са појединим зеленокадровским јединицама у долини Спрече. Пошто су сви позиви да те непријатељеве јединице прекину борбу против НОВЈ били узалудни и пошто су оне одбиле и амнестију маршала Тита. ријешено је да се припадницима тих формација конфискује покретна имовина. Цијенило се да ћето крајње средство допринијети одвајању оних непријатељских војника (зеленокадроваца и четника) који нису починили тешке злочине над народом од њихових старјешина.²⁰⁴⁾ Приликом извршавања тих акција, јединице Бригаде су водиле рачуна о томе да се женама и дјечи (ако се затекну у селима)²⁰⁵⁾ остави неопходна количина хране да се могу прехранити.²⁰⁶⁾

&.. > Зборник НОР-а, IV/30, док. бр 75, стр. 435-6.

201 > Историјат, стр. 29, и АВИИ, к. 1111, бр. рег. 18/1.

202) То је била Тузланска тожарница) четничка бригада

203) Историјат, стр. 29, и АВИИ. к. 1111, бр. рег. 18/1

204' Карактеристична је била појава све рјеђе прелаженја борана из четничких јединица на страну НОВЈ у источној Босни. У цит. Сбјављеном извјештају 3. корпуса се о томе каже следеће: «... Приступање четника у нашу војску је веома слабо. У неколико случајева задњих мјесец дана приступило је по 10-15 борица...» (АВИИ. к. 16,25/1-1). То показује да се процес диференцијаш-ле у четничким редовима приближавао крају и да су у тим непријатељским формацијама углавном остајали они који су се теже огријешили пјезма изјоду и НОП-у.

205) Већина неборачких становништва тих села се и гада склањала испред наших јединица у (жолне шуме или се привремено повлачила са четничким (зеленокадровским) дијеловима.

206) Сјећање аутора

У периоду непосредно по ослобођењу Тузле иначе се у јединицама Бригаде нарочита брига водила о политичком раду. Већина новопридошлих бораца била је раније у разним непријатељевим формацијама. Због тога се настојало да им се што прије и боље објасне циљеви НОП-а и у томе значај братства и јединства народа Југославије, да се бар у основним цртама упознају са развојем рата и револуције (организацијом народне власти, положајем Босне и Херцеговине у новој Југославији и др.), са односима у НОВЈ итд. То је, у том времену, био и главни задатак партијске и скојевске организације у Бригади.²⁰⁷⁾ Да би се новим борцима што боље објаснила суштинска питања НОР-а, о њима се претходно дискутовало на тзв. партијским теоретским састанцима с циљем да комунисти јединствено и потпуније објашњавају те проблеме у својим јединицама.²⁰⁸⁾ Средином октобра 1944. партијска организација 16. муслиманске бригаде је имала 125 чланова КПЈ и око 10 кандидата, а скојевска организација - 137 чланова.²⁰⁹⁾

У том времену у Бригади су формиран и гоповски и санитетски вод, који су остали под непосредном командом Штаба Бригаде.²¹⁰⁾

207) Историјски архив Тузла. бр. рег. 207/11.

208) Зборник НОР-а, ГХ/7, док. бр. 55. итј. вјенггај партијског руководиоца 16. муслиманске бригаде Обласном комитету КПЈ за источну Босну од 12. X 1944.

209) У цит. извјештају партијског руководиоца 16. муслиманске бригаде наведено је да у Бригади има 99 чл. КПЈ. Међутим, у извјештају је испунтено бројно стање чл. КПЈ и кандидата у 3. батаљону. Његов политички комесар Кемал Прохић забиљежио је у свом дневнику да је 3. батаљон у вријеме формирања имао 26 чл. КПЈ и 16 чл. СКОЈ-а

210) АВИИ. заловијест Штаба 16. бригаде од 7. X 1944, к. 1112, бр. рег. 3/4.